

meesten van hen toch met het ontwerp te zullen meegaan. Enkelen waren evenwel van meening, dat hier, goed beschouwd, van een eigenlijke proefneming geen sprake kon zijn. Ervaring met het oog op het leggen van den afsluitdijk, waarbij het in 't bijzonder op de sluiting aankwam, zou niet worden verkregen. Evenmin zou deze droogmaking van nog geen 20 000 H.A. iets kunnen leeren omtrent de al of niet mogelijkheid van de uitgifte van in totaal bijna 200 000 H.A. grond, waarom het bij het groote plan gaat.

Naast deze algemeene beschouwingen betreffende het ontwerp in zijn geheel werden vragen gesteld omtrent enkele technische onderdeelen van het werk, zooals het eventueel kwelbezwaar in den nieuwen polder, enz. Voorts werd door sommige leden de wenschelijkheid geopperd, in deze wet op te nemen het beginsel van betaling voor „betterment”, d. i. het voordeel, hetwelk iemand toevloeit als gevolg van de totstandkoming van bepaalde openbare werken. In de eerste plaats zou de provincie Noordholland daarvoor dan in aanmerking komen.

De Memorie van Antwoord op dit Voorloopig Verslag bleef evenwel uit. Na herhaalde vragen deelde de Minister mede, dat hij tot het inzicht was gekomen, mede als gevolg van de in het Voorloopig Verslag gemaakte opmerkingen, dat het gewenscht was, alvorens met de behandeling van het ontwerp voort te gaan, een nader onderzoek omtrent eenige punten te doen instellen. Dit betrof dan in het bijzonder: de vermoedelijke verkoopswaarde van de droog te leggen gronden; het al of niet toekennen van schadeloosstelling aan visschers; de vraag of ook niet andere belanghebbenden dan het Rijk in de kosten zullen hebben bij te dragen; alsmede de bewering, dat het niet twijfelachtig schijnt, dat de cultuur in de beide oostelijke polderafdeelingen van de drooggemaakte Wieringermeer groot bezwaar zal ondervinden van doorkwelling van zoutwater.

In verband hiermede wendde de Minister zich bij schrijven van 17 Juni 1910 tot Heeren Gedeputeerde Staten der Provincie Noordholland met de mededeeling, dat het hem noodig voorkwam, dat de Provincie in de kosten van het indijken en het droogmaken van de Wieringermeer tot een bedrag van b.v. 40 % deelnam, met dien verstande, dat de Provincie dan ook in gelijke mate zou deelen in de opbrengst van den drooggemaakten

grond. De bedoeling was evenwel, alvorens hieromtrent eene definitieve beslissing te verzoeken, een meer uitgewerkt plan te doen opmaken door een voor dat doel op te richten afzonderlijk technisch bureau. Op de eerstvolgende Staatsbegrooting zouden voor dat bureau gelden kunnen worden aangevraagd, doch in verband met het vorenstaande werd de eisch gesteld, dat de Provincie 40 % van de kosten van het bureau voor hare rekening zou nemen. Na eenige correspondentie toonden Gedeputeerde Staten zich bereid aan de Staten voor te stellen een bedrag van f 5000 bij te dragen in de kosten van het genoemde onderzoek, onder uitdrukkelijk beding evenwel, dat daarmede niets werd geprejudicieerd omtrent het al of niet deelnemen van de Provincie in het latere bedijkingswerk. In de winterzitting van 1910 werd dit bedrag door de Staten toegestaan, terwijl bij de Staatsbegrooting van 1912 voor dit doel een bedrag van f 6500 werd uitgetrokken. Met de leiding van het bureau, dat den 1en Juli 1911 zijne werkzaamheden begon, werd belast de ingenieur van den Rijkswaterstaat te Hoorn, ir. V. J. P. de Blocq van Kuffeler.⁽¹⁾

Gedurende dezen, volgens de voorstanders der Zuiderzeedroogmaking zoo tragen gang van zaken, had ook buiten de Staten-Generaal wel een en ander plaats gevonden, wat voor de onderneming van belang was. De Zuiderzeevereeniging was voortgegaan op den door haar ingeslagen weg. Zij was er weder in geslaagd eenige belangrijke rapporten te doen verschijnen over met de Zuiderzeezaak samenhangende onderwerpen. Zoo verscheen in 1911 eene verhandeling over de voorziening der Provinciën Friesland en Noordholland met zoetwater, welke, voorzoover de Provincie Friesland betreft, was te danken aan den Heer Th. M. Th. van Welderen Baron Rengers, oud lid van Gedeputeerde Staten in Friesland te Oenkerk en voorzoover de Provincie Noordholland aangaat, aan den Heer K. Breebaart Jzn. te Winkel. Beide rapporteurs waren zoo gelukkig geweest, allerwege medewerking bij hun arbeid te ondervinden. Zoo bevat het rapport van den Heer Van Welderen Baron

⁽¹⁾ Achtereenvolgens waren aan hem toegevoegd de ingenieurs van den Rijkswaterstaat, dr. ir. L. R. Wentholt en ir. N. van Spanje, benevens eenig verder technisch en administratief personeel.

Rengers bijlagen over den invloed van zoetwaterinlating in Friesland op den toestand van: de scheepvaart door L. van Krimpen, Hoofd-ingenieur van den Provinciaalen Waterstaat; den landbouw, veeteelt en zuivelbereiding door H. van der Staa, districtsveearts, C. Brinkman, Rijkslandbouwleeraar en J. Mesdag, zuivelconsulent; de volksgezondheid door Dr. J. Baart de la Faille, voorzitter der Gezondheidscommissie te Leeuwarden; de zoetwatervisscherij door A. Draisma de Vries, lid der Provinciale Staten en Burgemeester van Franekeradeel. Eveneens bevat het rapport van den Heer Breebaart bijlagen betreffende de wenschelijkheid van de verversching met zoetwater van de boezems in Noordholland met het oog op: de vruchtbaarheid van den bodem door C. Nobel, Rijkslandbouwleeraar te Schagen; de gezondheid van het vee door Dr. J. Poels, directeur van de Rijksseruminrichting te Rotterdam; de zuivelbereiding door Dr. K. H. M. van der Zande, directeur van het Rijkslandbouwproefstation en Dr. L. T. C. Schey, zuivelconsulent, beiden te Hoorn; de volksgezondheid door Dr. Hamburger, inspecteur van het Staatstoezicht op de volksgezondheid van Noordholland. Duidelijk spreekt uit deze rapporten het groote belang, dat de beide provincies zullen hebben bij eene afsluiting van de Zuiderzee, en duidelijk treden aan den dag de belangrijke voordeelen, welke voor deze streken zullen voortvloeien uit de mogelijkheid van zoetwaterinlating uit het te vormen binnenmeer.

In hetzelfde jaar 1911 verscheen het „Verslag van de Commissie, ⁽¹⁾ uitgenoodigd door het dagelijksch bestuur van de Zuiderzeevereeniging, ingevolge besluit van het algemeen bestuur in zijne vergadering van 6 Februari 1909, om verslag uit te brengen over de vraag: in welke mate gewapend beton in uitgebreiden zin van toepassing kan zijn bij den afsluitdijk, de

⁽¹⁾ De commissie was samengesteld als volgt: Jhr. Mr. P. van Foreest, Dijkgraaf van de Hondsbossche en Duinen tot Petten, lid der Tweede Kamer der Staten-Generaal, te Heilo, voorzitter; A. W. Bos, directeur der Gemeentewerken te Amsterdam; J. M. W. van Elzelingen, Hoofdingenieur van den Provinciaalen Waterstaat in Zuidholland, te 's-Gravenhage; G. J. de Jongh, oud-directeur der Gemeentewerken te Rotterdam; J. W. C. Tellegen, directeur van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam; L. Volker Azn., aannemer te Sliedrecht; B. Hoogenboom, oud inspecteur-generaal van den Rijkswaterstaat, te 's-Gravenhage, secretaris.

meerdijken, den bouw der kunstwerken, enz. ter bezuiniging bij de uitvoering, onder behoud van gelijke deugdelijkheid, in aanleg en onderhoud". Het belangrijke rapport geeft in de eerste plaats een overzicht van de proefnemingen en ervaringen met gewapend beton aan zee, waarbij behalve de constructie en de samenstelling ook de kosten van aanleg en de duurzaamheid worden besproken. Voorts geeft het een antwoord op de vraag, bij welke onderdeelen van de afsluiting en de inpolderingen met succes van gewapend beton gebruik zou kunnen worden gemaakt. De beschouwingen leiden evenwel niet tot het besluit, dat daarmede de bestaande ramingen in totaal eene beteekenende vermindering zullen kunnen ondergaan. Wel is de Commissie van meening, dat in 't bijzonder bij den afsluitdijk eene besparing in tijd zal kunnen worden verkregen, hetgeen als een niet onbelangrijk voordeel wordt aangemerkt.

Voorts zij hier gewezen op de aandacht, welke door de Nationale Vereeniging tegen de Werkloosheid aan het Zuiderzeevraagstuk werd geschonken. In hare vergadering, gehouden den 29 November 1912 te Amsterdam, werden in bespreking gebracht de beide prae-adviezen over: „De invloed van de drooglegging van de Zuiderzee op de werkloosheid", uitgebracht door de Heeren A. A. Beekman en ir. A. Plate. Eerstgenoemde kwam in zijn rapport tot het besluit, dat de afsluiting en droogmaking der Zuiderzee gedurende de tijdperken van de uitvoering der werken en van de verkaveling, veel arbeid zal verschaffen voor eenige weinige groepen van arbeiders en alleen gedurende die tijdperken; dat daarna in het tijdperk der kolonisatie en wanneer de nieuwe Zuiderzeeprovincie in een min of meer gevestigden toestand zal zijn gekomen, eene uitbreiding der bestaansmiddelen voor Nederlands bevolking zal zijn verkregen, die zeker zal bijdragen om de werkloosheid krachtig te beteugelen. De eindconclusie van ingenieur Plate was, dat moeilijk zal kunnen worden ontkend, dat op den langen duur de uitvoering van het groote Zuiderzeeplan mede zal werken tot beteugeling der werkloosheid.

Van beteekenis is ook, hetgeen de Heer H. E. de Bruyn, oud hoofdingenieur-directeur van den Rijkswaterstaat in het feestnummer van het tijdschrift „De Ingenieur" van 7 Januari 1911

(herdenking 25-jarig bestaan) schreef over „den invloed van de afsluiting van de Zuiderzee op de vloedhoogte buiten den afsluitdijk". Reeds is vermeld (zie bladz. 42), dat de Heer De Bruyn in de vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 11 September 1894 bij eene bespreking van verschillende Zuiderzeeplannen de aanwezigen verraste met de mededeeling, dat eene afsluiting volgens eene lijn Stavoren—Enkhuizen of de Ven—Roode Klif vrijwel onmogelijk moest worden genoemd, omdat de gevolgen daarvan zouden zijn eene versterking van de waterstromingen door het Texelsche zeegat en het Vlie, zoomede eene belangrijke verhooging (nl. van ongeveer 2 M.) van de stormvloed buiten den afsluitdijk. Thans in 1911 paste de ingenieur De Bruyn zijne beschouwingen toe op den afsluitdijk volgens de richting van Wieringen naar Piaam. Hij releveert, dat de Staatscommissie in haar verslag van 1894 aan het onderwerp: verhooging van de waterstanden benoorden den afsluitdijk, slechts weinig aandacht heeft geschonken. De gewone getijden zouden weinig verandering ondergaan, terwijl ook bij stormvloed geene beteekenende verhoogingen zouden zijn te verwachten. Alleen nam zij, in navolging van hetgeen door ingenieur Lely in zijne technische nota's was verondersteld, aan, dat in den hoek bij Piaam tusschen den afsluitdijk en den Frieschen dijk, mede ten gevolge van de verminderde diepte, op meerdere opwaaiing moest worden gerekend en dat in verband daarmede eenige verhooging van den Frieschen dijk noodig zou zijn, bedragende bij Piaam ongeveer 0.60 M. en geleidelijk te niet uitlopende tot bij Zurich. Hiermede nu bleek de ingenieur De Bruyn het bepaald oneens. Hij meent, dat wel degelijk in het gedeelte van de Zuiderzee ten Noorden van den afsluitdijk een zeer merkbare vergrooting van de vloedhoogte (verschil tusschen gemiddeld hoog- en laagwater) zal ontstaan, met wijziging zoowel van hoogwater als van laagwater. Zoo zal b. v. bij het oostelijk einde van den afsluitdijk, dus bij Piaam, de tegenwoordige vloedhoogte van 0.80 M. bij afsluiting verhoogden tot 1.60 M., eene toename dus met 100 %. Hoever die verhooging zich langs de kust zal uitstrekken, wordt niet opgegeven, doch wel wordt medegedeeld, dat het hoogwater bij Harlingen ook stellig nog zal rijzen. En verhoogt het hoogwater,

dan is ook verhooging van de stormvloeden te verwachten. Zoodat de opvattingen van de Staatscommissie dienaangaande door den ingenieur De Bruyn niet als juist worden erkend.

In aansluiting hiermede moge nog worden genoemd de tegenstand tegen de plannen tot afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee van de zijde van den Heer D. R. Mansholt, bekend landbouwer in den Westpolder aan de noordwestpunt van de Provincie Groningen nabij de Lauwerszee en van diens zoon den Heer L. H. Mansholt, later lid van het College van Gedeputeerde Staten in Groningen. Beiden hebben zich herhaaldelijk verklaard tegen de droogmakingsplannen beschouwd als onderneming in zijn geheel, en hebben daarenboven gewezen op volgens hun oordeel onvolkomendheden of te licht getelde bezwaren bij onderdeelen van de technische plannen, zoomede op mogelijke gevaarlijke gevolgen voor de openblijvende kusten langs de Groningsche en Friesche Wadden. Over dit laatste onderwerp gaf de heer L. H. Mansholt in 1916 zijne bekende brochure uit: „een ernstig gevaar voor Friesland en Groningen”, waarin hij eene aanzienlijke verhooging voorziet van de stormvloeden op de Wadden, eene verhooging, die zich niet alleen langs de Friesche, doch ook langs de Groningsche kust zou uitstrekken. (1)

Wordt thans, na vorengaande uitweiding over enkele onderdeelen, de draad der geschiedenis weder opgevat, dan zij er aan herinnerd, dat in 1911 onder leiding van den ingenieur van den Rijkswaterstaat ir. V. J. P. de Blocq van Kuffeler een technisch bureau was ingericht, dat in verband met het

(1) De kwestie van de toekomstige waterstanden op de Zuiderzee ten Noorden van den afsluitdijk en op de Wadden heeft in de laatste jaren veel belangstelling getrokken, zie de studie van P. H. Gallé, betreffende de stormvloeden langs de Noordzee- en de Zuiderzeekusten (1917), de studie van den ingenieur C. W. Lely, betreffende de Verhooging van de stormvloedsstanden op de Friesche kust, tengevolge van de afsluiting der Zuiderzee (Dec. 1917), benevens diens dissertatie over hetzelfde onderwerp (1921), zoomede de Nota van J. Kooper, Hoofdingenieur van den Provincialen Waterstaat in Groningen betreffende den te verwachten invloed van de afsluiting van de Zuiderzee op de waterhoogten langs de Friesche en Groninger kusten (Nov. 1917). Zooals nog nader zal worden vermeld, is ten slotte eene Staatscommissie benoemd, die dit vraagstuk in onderzoek heeft genomen. Ongewijfeld is de actie van den Heer L. H. Mansholt op de instelling van deze Commissie van invloed geweest.

hangende wetsontwerp een uitgewerkt plan zou opmaken van de droogmaking van de Wieringermeer. In Maart 1914 bracht genoemde ingenieur zijn verslag uit, een omvangrijk werk van 171 bladz. druks, met daarenboven als bijlagen nog 8 afzonderlijke geschriften en 18 teekeningen. Aan de hand van beschouwingen over den waterstaatkundigen toestand van Hollands Noorderkwartier, zoowel in den vroegeren als den tegenwoordigen tijd, behandelt de schrijver de voorziening in de belangen (scheepvaart, afwatering, enz.) der omliggende landen. Voorts worden uitvoerige mededeelingen gedaan aangaande de onderzoekingen ingesteld omtrent het vraagstuk van de kwel. De ingenieur Dr. L. R. Wentholt gaf in eene afzonderlijke bijlage een verzameling van gegevens, benoodigd voor de berekening van het vermogen der bemalingsinrichtingen, Prof. F. K. Th. van Iterson, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft, gaf advies betreffende de bemaling, en eene Commissie van landhuishoudkundigen, ⁽¹⁾ bracht rapport uit over het verkavelingsplan, de wijze van uitgifte der gronden, enz.

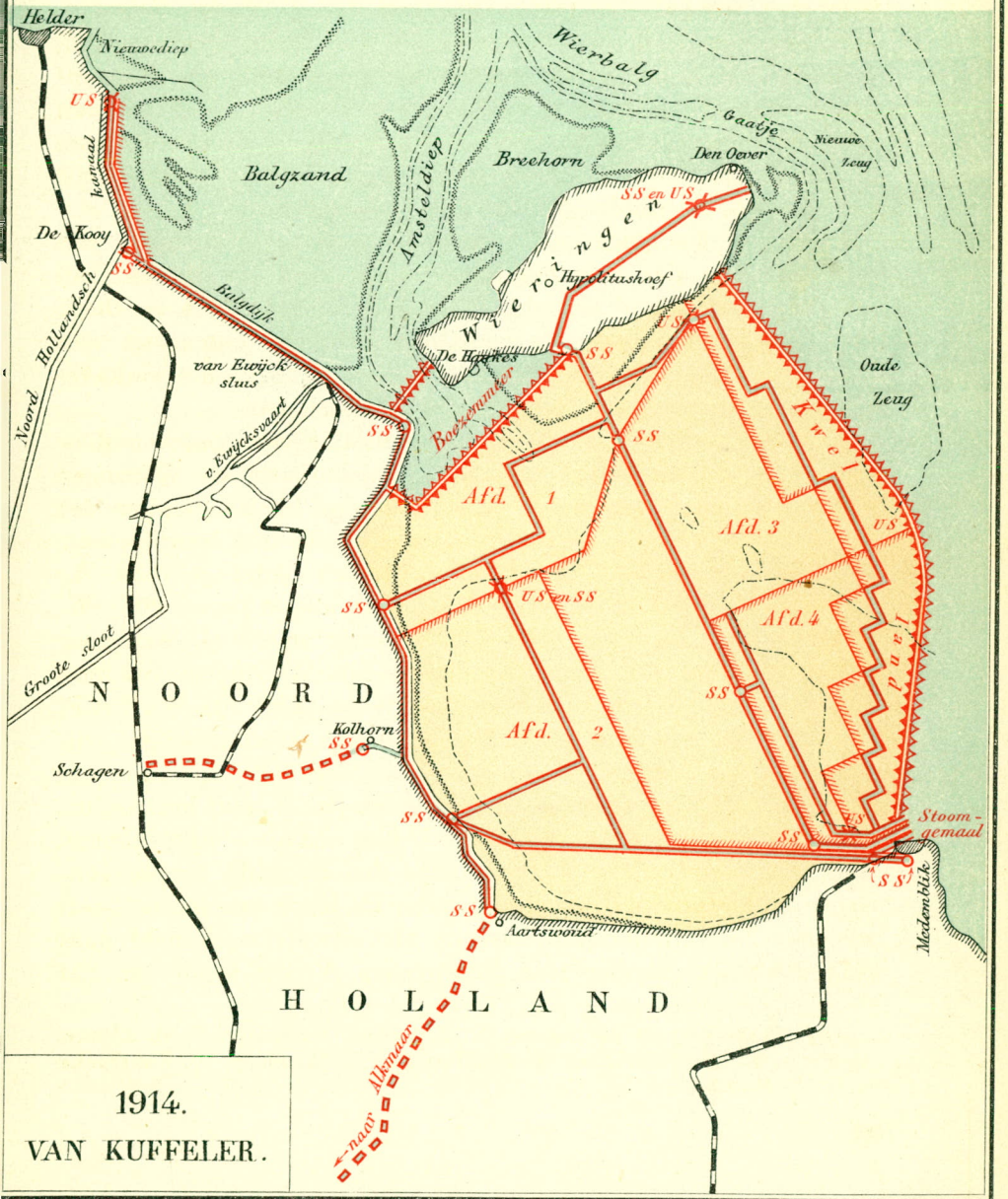
In het ontwerp De Blocq van Kuffeler, weergegeven door fig. 19, is de afsluitdijk tusschen Noordholland en Wieringen iets verder naar het zuiden ontworpen dan bij de plannen der Zuiderzeevereeniging en der Staatscommissie was aangenomen. De lengte is hierdoor korter geworden en bedraagt 1650 M.; kruinshoogte = 5.20 M. + N.A.P.; binnenberm breed $20\frac{1}{2}$ M., waarvan $10\frac{1}{2}$ M. baan voor dubbel spoor en 10 M. weg voor gewoon verkeer. De lengte van den zeedijk Wieringen—Medemblik bedraagt 17 020 M.; kruinshoogte = 4.80 M. + N.A.P. Onmiddellijk bezuiden den dijk door het Amsteldiep is vrijgehouden een binnenboezem, groot ongeveer 770 H.A., die het middelpunt is van de ontworpen ringkanalen. Vanuit het zuiden, van Aartswoud en Kolhorn komt naar hier een afwateringskanaal. Naar het noorden gaat binnen langs den Balgdijk een scheepvaart- en afwateringskanaal, dat nabij De Kooy verbinding geeft met het Noordhollandsch kanaal; als uitwateringskanaal gaat het buitendijks verder naar Nieuwediep. Voorts loopt van het

⁽¹⁾ Bestaande uit de Heeren; H. J. Lovink, voorzitter; F. B. Löhnis, secretaris; K. Breebaart Jzn., W. de Clercq, J. G. Hazeloop, W. Kakebeeke en U. J. Mansholt.

FIG. 19.

INDIJKING EN DROOGMAKING WIERINGERMEER.

Schaal 1 à 200.000

binnenmeer in noordoostelijke richting een scheepvaartkanaal door Wieringen naar de oostpunt van het eiland, een kanaal, dat tevens als reserve-uitwatering zal kunnen dienen. De oppervlakte binnen de bedijking bedraagt 18 260 H.A., waarvan na aftrek van hetgeen voor diverse werken in beslag wordt genomen, overblijft rond 17 150 H.A., te verdeelen in 8330 H.A. klei, 2970 H.A. lichte klei, 4210 H.A. zavel en 1650 H.A. zand. De polder is onderverdeeld in 4 afdeelingen, groot resp. 3220 H.A., 4780 H.A., 7170 H.A. en 3090 H.A. met zomerpeilen van resp. 4.90 M. ÷, 5.60 M. ÷, 6.30 M. ÷ en 7 M. ÷ N.A.P. Het water, dat onder den dijk Wieringen—Medemblik doorkwelt (de zoogenaamde ondergrondsche kwel), wordt gelocaliseerd, door een langs dezen dijk vrijgehouden „kwelzône”, breed ongeveer 2 K.M. Het water van deze zône wordt afgescheiden gehouden van het overige polderwater en afzonderlijk naar de bemaling gevoerd, zoodat bewesten de kwelzône geen brak-water in de slooten te verwachten is. De bemaling van alle 4 afdeelingen is geconcentreerd te Medemblik. Het water van afdeeling I vloeit af naar afdeeling II en dat van het geheele kweland naar afdeeling IV. Drie volkomen gelijke machineagregaten zullen de waterleidingen van de afdeelingen II, III en IV bemalen, waarbij een en ander zoodanig is ontworpen, dat elk machine-agregaat op elke waterleiding kan worden aangesloten. Mocht een der agregaten defect geraken, dan blijft de mogelijkheid open, al is het met geringere capaciteit, toch den geheelen polder te bemalen. De drie agregaten hebben ieder een vermogen van 650 W.P.K., tezamen alzoo een vermogen van 1950 W.P.K. De kosten van het geheele werk worden, zonder renteberekening, geraamd op f 28 000 000, overeenkomende met een gemiddelden kostprijs per H.A. van rond f 1630. De duur van uitvoering wordt gesteld op 7 jaar. Rekent men daarbij voor voorbereidende werkzaamheden en eenige vertraging nog 3 jaar, dan zal dus met het geheele werk een tijdsduur van rond 10 jaar gemoeid zijn.

Vóór het verschijnen van het rapport van den ingenieur De Blocq van Kuffeler was de situatie evenwel reeds weder veranderd. Den 29en Augustus 1913 was het Ministerie Heemskerk afgetreden en vervangen door het Ministerie Cort van der

Linden, waarin de portefeuille van Waterstaat opnieuw was toevertrouwd aan den Heer C. Lely. Bij schrijven van 11 September d.a.v. berichtte de nieuwe Regeering aan den Voorzitter der Tweede Kamer, dat het nog hangende wetsontwerp betreffende de droogmaking van de Wieringermeer was ingetrokken, en den 16 September 1913 sprak Hare Majesteit de Koningin bij de opening van de Staten-Generaal de woorden: „Ik acht den tijd gekomen om de afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee te ondernemen. Verbetering van den waterstaatkundigen toestand der omliggende provinciën, uitbreiding van grondgebied en blijvende vermeerdering van arbeidsgelegenheid zullen daarvan het gevolg zijn. Een wetsontwerp tot uitvoering van die afsluiting en gedeeltelijke droogmaking zal U worden aangeboden.”

Tot indiening van het hiermede aangekondigde wetsontwerp kwam het in den eersten tijd evenwel nog niet. In Augustus 1914 brak de wereldoorlog uit, en de buitengewone omstandigheden, die naast onzekerheid omtrent de toekomst vele niet verwachte werkzaamheden brachten, zullen wel vertragen hebben gewerkt. Daarenboven kon blijkbaar voorshands nog geene volledige overeenstemming met het Departement van Oorlog worden verkregen. (1)

In Januari 1916 bracht de watervloed de bekende ramp in de Zuiderzeeprovinciën, waardoor het vraagstuk van de Zuiderzeedroogmaking weder sterk op den voorgrond werd geplaatst. Daarbij kwam, dat de oorlog, hoe moeilijk en onzeker de toestand ook nog was, langzamerhand toch wel een en ander had geleerd en op enkele punten, die mede verband hielden met het Zuiderzeevraagstuk, een eenigszins ander licht had geworpen. Zoo was, in verband met de groote moeilijkheden, ondervonden bij de graanvoorziening, gebleken, welke hooge waarde aan eene grootere oppervlakte vruchtbaar bouwland mocht worden toegekend. Daarnevens was aan den dag gekomen,

(1) In de zitting van de Tweede Kamer van 14 Maart 1918 zei de Minister van Waterstaat, de Heer Lely: „De vorige Minister van Oorlog (Minister Bosboom) dacht er, toen het tot indiening van het wetsontwerp moest komen, anders over, dan ik reden had te verwachten en daardoor heeft het zoolang moeten duren, eer tot de indiening kon worden overgegaan”.

dat de vroeger wel geuite veronderstelling, als zouden de groote bedragen noodig voor de Zuiderzeedroogmaking niet eens te krijgen zijn, bezwaarlijk nog was vol te houden. Eene uitgeschreven leening van 275 millioen gulden had zelfs eene inschrijving opgeleverd van 410 millioen gulden.

Een en ander had ongetwijfeld tot gevolg, dat de aandrang tot spoedige behandeling van het Zuiderzeevraagstuk weder toenam. En al moest worden erkend, dat zoolang de oorlogstoestand duurde, de uitvoering van het werk in zijn vollen omvang niet kon worden ter hand genomen, de tijd was toch wel daar, om het ontwerp in behandeling en bespreking te brengen, opdat tenminste tijdig met mogelijke voorbereidingen zou kunnen worden aangevangen. Bij Koninklijk Besluit van 9 September 1916 werd dan ook het wetsontwerp ingediend, dat reeds drie jaren tevoren was aangekondigd, en dat in inhoud en toelichting veel overeenkomst vertoont met het wetsontwerp van 1901.

De artikelen van het ontwerp, zooals het werd ingediend, luiden als volgt:

Artikel 1.

Op nader door Ons of van Onzentwege vast te stellen wijze, worden voor rekening van den Staat:

A. de werken uitgevoerd, noodig:

1°. tot afsluiting van de Zuiderzee door een afsluitdijk, loopende van de Noordhollandsche kust door het Amsteldiep naar het eiland Wieringen en van dit eiland naar de Friesche kust bij Piaam;

2°. voor de droogmaking van vier gedeelten van de afgesloten Zuiderzee en wel:

a. een noordwestelijk gedeelte,

b. een zuidwestelijk gedeelte,

c. een zuidoostelijk gedeelte,

d. een noordoostelijk gedeelte;

3°. tot voorziening in de belangen van waterkeering, afwatering en scheepvaart, voorzoo veel deze door de afsluiting en de droogmaking geschaad worden.

B. de maatregelen getroffen en de werken uitgevoerd, noodig tot voorziening in de belangen van de landsverdediging, in verband met de onder A bedoelde werken.

Artikel 2.

De maatregelen en de werken bedoeld onder B van art. 1 zullen bij afzonderlijke wet worden vastgesteld, waarbij tevens zal worden bepaald, welke van de daarvoor noodige uitgaven zullen gebracht worden ten laste van het in artikel 4 bedoelde fonds.

Artikel 3.

Op bij algemeenen maatregel van bestuur vast te stellen wijze zal eene tegemoetkoming worden gegeven aan de Zuiderzeevisschersbevolking wegens de schade, welke de afsluiting haar zal berokkenen.

Artikel 4.

De uitgaven voor de werken bedoeld onder A van artikel 1 worden gebracht ten laste van een fonds, dat nader bij de wet zal worden ingesteld.

Aan dat fonds zal gedurende de eerste 14 jaren ten laste van de Staatsbegrooting eene bijdrage worden toegekend van twee millioen gulden, vermeerderd met de rente van de kosten der maatregelen getroffen en der werken uitgevoerd tot voorziening in de belangen der landsverdediging, welke bij de in artikel 2 bedoelde wet ten laste van het fonds worden gebracht.

Artikel 5.

Door Ons wordt eene Commissie benoemd om de Regeering van advies te dienen omtrent de voorbereiding en uitvoering der werken.

Aan deze Commissie kan de leiding der werken, onder de bevelen der Ministers, Hoofden van de betrokken Departementen, geheel of ten deele worden opgedragen.

Artikel 6.

Met de uitvoering van de in artikel 1 onder A vermelde werken zal niet worden begonnen, vóórdat zal zijn tot stand

gekomen de in artikel 2 bedoelde wet, waarbij de maatregelen en de werken zijn vastgesteld, genoemd onder B van artikel 1, terwijl het jaar, waarin met de uitvoering van de onder 2°. c en d van dat artikel bedoelde werken wordt begonnen, nader bij de wet zal worden bepaald.

Dit wetsontwerp van 1916, het vierde Regeeringsontwerp, bevat dus 6 artikelen. Voorzover het technische gedeelte betreft is het geheel gebaseerd op het verslag van de Staatscommissie van 1892. Artikel 1 sub A stelt vast, dat zullen worden gemaakt: 1°. de afsluitdijk van de Noordhollandsche kust over Wieringen naar Piaam; 2°. vier inpolderingen, een noordwestelijk, een zuidwestelijk, een zuidoostelijk en een noordoostelijk gedeelte, en 3°. de werken, die in verband hiermede noodig zijn voor de voorziening in de belangen van waterkeering, afwatering en scheepvaart. In artikel 6 is evenwel bepaald, dat het jaar, waarin met de twee oostelijke inpolderingen zal mogen worden begonnen, nader door de wet moet worden vastgesteld, zoodat de eigenlijke werken dus voorloopig beperkt moeten blijven tot den afsluitdijk met de 2 westelijke inpolderingen (evenals in het wetsontwerp 1901). Verder bepaalt art. 1 sub B, dat zullen worden gemaakt de werken noodig tot voorziening in de belangen van de landsverdediging; artikel 2 schrijft evenwel voor, dat deze werken nog nader bij eene afzonderlijke wet zullen moeten worden geregeld, terwijl art. 6 bepaalt, dat met de eigenlijke afsluitings- en droogmakingswerken niet zal mogen worden begonnen, voor deze in art. 2 genoemde wet zal zijn tot stand gekomen. Voorts spreekt art. 3 over eene regeling betreffende schadevergoeding aan de Zuiderzeevisschers, art. 4 over een Zuiderzeefonds, waaruit de onderneming zal worden gefinancierd, en art. 5 over eene in te stellen commissie van advies.

De Memorie van Toelichting, ondertekend door den Minister van Waterstaat, C. Lely, den Minister van Financiën Ant. van Gijn, den Minister van Oorlog Bosboom en den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel Posthuma, maakt eene scherpe scheiding tusschen de beide deelen van het werk, de afsluiting en de droogmaking. De kosten, welke sinds de Staatscommissie in 1892—1894 haren arbeid verrichtte, nogal

verandering hebben ondergaan, zijn opnieuw geraamd door eene Commissie, ⁽¹⁾ door den Minister ingesteld in November 1913, welke in Maart 1914 haar verslag uitbracht. Deze raming van 1914 stelt de kosten van den afsluitdijk met de sluisen, het kanaal Piaam—Harlingen, de verhooging van de aansluitende dijkvakken en de onvoorziene werken op *f* 55 000 000, voorts de verbetering van het Zwolsche diep op *f* 5 000 000, de voorziening in de belangen der visscherij op *f* 6 000 000 en de voorziening in de waterverversching van Amsterdam op *f* 250 000. De afsluiting met alles wat daarbij behoort, komt dus volgens deze raming op *f* 66 250 000 (Staatscommissie 1892 en wetsontwerp 1901: *f* 49 100 000). Voorts bedraagt de raming van den noordwestelijken polder *f* 15 950 000, van den zuidwestelijken polder *f* 28 130 000, van den zuidoostelijken polder *f* 72 650 000 en van den noordoostelijken polder *f* 38 220 000 of van alle 4 polders tezamen *f* 154 950 000 (Staatscommissie 1892: *f* 129 900 000). Zoodat het geheele werk, de afsluiting met de droogmaking (zonder de defensiewerken) komt op rond *f* 222 000 000 (Staatscommissie 1892: *f* 179 000 000).

Ten einde zich een denkbeeld te vormen omtrent de vraag in welke verhouding dit bedrag staat tot de mogelijke baten van de oppervlakte land, welke zal worden verkregen, wordt ook in deze Memorie van Toelichting de gebruikelijk geworden rente op renteberekening toegepast, (waarbij evenwel niets in rekening wordt gebracht voor de indirecte voordeelen, zooals waterverversching, enz.). Hierbij is aangenomen, dat de gronden in de 4 polders na resp. 15, 20, 25 en 35 jaar zullen kunnen worden verpacht, terwijl de rentestandaard wordt gesteld op $4\frac{1}{2}\%$. De berekening leert dan, dat de rente eener $4\frac{1}{2}\%$ leening van 222 millioen gulden, waarvan gemiddeld *f* 7 500 000 per jaar zou worden verbruikt, met rente op rente gedekt zal zijn, bij eene pachtopbrengst van *f* 80 per H.A. Een bedrag, dat nog niet bepaald onaannemelijk wordt genoemd.

(1) Bestaande uit den Heer ir. H. Wortman, destijds Hoofdingenieur-Directeur van den Rijkswaterstaat, als lid en voorzitter, en als leden de Heeren ir. V. J. P. de Blocq van Kuffeler, ingenieur van den Rijkswaterstaat, tevens secretaris; ir. J. M. W. van Elzelingen, Hoofdingenieur van den Provinciaal Waterstaat in Zuidholland; G. A. van Hattem en L. Volker Azn., beiden aannemers te Sliedrecht.

De Regeering acht het evenwel niet gewenscht reeds thans voor eene verre toekomst, waarin zooveel kan veranderen, maatregelen te treffen (dit in tegenstelling dus met hetgeen in 1901 werd voorgesteld, toen de kosten van den afsluitdijk over 60 jaren werden verdeeld). Beter acht zij het, zich vooreerst te bepalen tot het eerste tijdperk, waaronder zij verstaat den tijd, waarin de eerste werken, bestaande uit de afsluiting en de 2 westelijke polders zullen worden uitgevoerd. Deze zijn geraamd op respectievelijk rond *f* 66 000 000 en rond *f* 44 000 000, te zamen op rond *f* 110 000 000. Aangenomen wordt, dat de afsluitdijk in het 9e jaar zal zijn voltooid, en dat respectievelijk in het 4e en het 6e jaar zal kunnen worden begonnen met de bedijking van den Wieringer- en van den Hoornschen polder, welke dan resp. in het 12e en het 15e jaar gereed zullen kunnen zijn. Aan het eind van het 15e jaar zal dan eene oppervlakte van rond 44 320 H.A. vruchtbaar land zijn verkregen. Nu zal het volgens de meening der Regeering voldoende zijn, zoo gedurende de eerste 14 jaren, wanneer nog geene gelden worden ontvangen doch alleen uitgegeven, ten laste van de gewone uitgaven wordt gebracht, wat er in die jaren te betalen zal zijn voor rente van de kapitalen, noodig voor de werken van de afsluiting, verhoogd met de rente van de kapitalen, vereischt voor de behartiging van de defensiebelangen, voorzover deze tenminste ten laste der afsluiting komen. Aan het eind van het 14e jaar zal dan de rekening van de eigenlijke droogmaking slechts belast zijn met de werkelijke uitgaven voor de afsluiting, dit is dus met het bedrag van *f* 66 250 000. Volgens de ingestelde berekening is hiervoor dan noodig, dat behalve de rente van de gelden voor de defensiebelangen gedurende de eerste 14 jaren eene storting plaats heeft van *f* 2 000 000 per jaar. (1) Tegen den afloop van het 14e jaar zal dan, in verband met den stand der werkzaamheden en hetgeen alsdan bekend is omtrent de kosten en de vermoedelijke jaarlijksche pacht der landerijen, nader kunnen

(1) De samengestelde interest à $4\frac{1}{2}$ % van de kapitalen gedurende de eerste 9 jaren voor de afsluiting uit te geven beloopt aan het eind van het 14e jaar een bedrag van *f* 37 250 000. Eene som van *f* 2 000 000 gedurende 14 jaar, aan het einde van elk jaar gestort, vertegenwoordigt aan het einde van het 14e jaar een bedrag van *f* 37 900 000.

worden nagegaan, wat dient te geschieden. Ook kan deze storting van *f* 2 000 000 per jaar worden beschouwd als eene in het werk belegde reserve (bij $4\frac{1}{2}$ % rente aan het eind van het 14e jaar groot *f* 37 900 000 en aan het eind van het 35e jaar vertegenwoordigende een bedrag van *f* 95 500 000). Eene reserve, welke dienstig zal zijn, voor het geval later mocht blijken, dat de genoemde gemiddelde pachttopbrengst van *f* 80 per H.A., waarmede alle gelden, rente op rente zouden worden teruggekregen, niet kan worden bereikt of indien andere tegenvallers mochten optreden. Mocht dit laatste zich voordoen en dus tegenover de jaarlijksche stortingen geene directe baten komen te staan, dan vindt de uitgaaf toch zeker nog hare rechtvaardiging in de indirecte voordeelen door de afsluiting verkregen. Het hoofddoel, zoo zegt het besluit van de Memorie van Toelichting, moet zijn het vermeerderen van de algemeene welvaart, door het scheppen van een beteren waterstaatstoestand in een belangrijk deel des lands, door de vergrooting van den vaderlandschen bodem met eene aanzienlijke uitgestrektheid vruchtbaar land, en door het openen van een uitgebreid arbeidsveld voor Nederlandsche nijverheid en werkkracht. Naar de overtuiging van de onderteekenaars zal dit doel door de bekrachtiging van het aangeboden wetsontwerp worden bereikt.

Volgens het Voorloopig Verslag van de Commissie van Rapporteurs, verschenen den 18en Mei 1917, verklaarden zeer vele leden zich in hooge mate ingenomen met het voorstel. Volgens hunne meening is bij zeer velen sinds lang het besef ontwaakt en gesterkt, dat de droogmaking der Zuiderzee de ernstige inspanning van het Nederlandsche volk waard is, en dat in verhooging van volkskracht, in materieelen en ideëelen zin, dat werk zijn rente zal opbrengen. Verscheidene leden aarzelden niet te verklaren, dat zij de voordeelen van de afsluiting alleen, dus zonder de droogmaking, reeds zoo hoog stelden, dat dit werk op zich zelf beschouwd reeds diende te worden ondernomen. Ook werd er in verband hiermede op gewezen, dat in de Memorie van Toelichting te veel de nadruk was gelegd op den later te bedingen pachtprijs, alsof het noodig was daarmede de kosten te dekken, hetgeen toch allerminst het geval was. Tegenover deze leden stonden evenwel eenige anderen, die de

bezwaren en de onzekerheid, vooral op financieel gebied, zoo groot oordeelden, dat zij voorshands nog niet konden besluiten aan het wetsontwerp hun steun te geven. Zij oordeelden optimisme niet gerechtvaardigd en meenden, dat de technische zijde van het vraagstuk vele onzekere en gevaarlijke punten bood en dat bij uitvoering van het werk groote teleurstellingen allerminst waren uitgesloten. Ten aanzien van de financieele regeling werd door eenige leden het denkbeeld geopperd, dat de meest belanghebbende provinciën bijdragen zouden verleenen in de kosten van het werk. Mocht men dit denkbeeld verwerpen, dan zou toch in elk geval nog overweging verdienen het alleszins rationeele denkbeeld, de ingezetenen, die direct van de afsluiting profiteeren, b. v. doordat hunne landerijen in waarde stijgen, in de kosten te laten bijdragen, door middel b. v., van eene zoo-genaamde bettermentbelasting. De instelling van een afzonderlijk fonds ter financiering van de onderneming, vond vrij algemeen instemming, al zagen sommigen in de wijze van berekening van het voorgestelde bedrag, dat jaarlijks uit de gewone uitgaven in dit fonds zou worden gestort, wel iets gekunstelds. Voor verscheidene leden was het eene groote teleurstelling, dat in verband met het bepaalde in art. 6 de uitvoering van het werk in zekeren zin slechts voorwaardelijk werd voorgesteld. Volgens hen ging het niet aan, het begin van uitvoering van zeer omvangrijke werken, waartoe de wetgever in het belang des lands heeft besloten, afhankelijk te stellen van zijn nadere beslissing omtrent defensiewerken. Op deze wijze zou praktisch de geheele zaak in handen worden gegeven van de militaire autoriteiten, zonder wier medewerking de nadere beslissing zou kunnen uitblijven. Door het lid, den Heer Eland, werd over dit onderwerp zelfs eene afzonderlijke nota aan het Voorloopig Verslag toegevoegd, waarin hij tot de conclusie komt, dat het wetsontwerp zoodanig zal behooren te worden gewijzigd, dat de uitvoering van het werk ter wille van de belangen der defensie geene vertraging zal kunnen ondervinden.

Voorts werd eene afzonderlijke nota ingediend door het lid ir. M. C. E. Bongaerts, Hoofdingenieur van den Rijkswaterstaat met verlof. In deze nota wordt een droogmakingsplan aanbevolen, dat uitgaat van een anderen grondslag dan waarop het wets-

ontwerp is gebaseerd en dat dus afwijkt van het plan Lely-Zuiderzeevereeniging-Staatscommissie. Volgens dit plan Bongaerts is een afsluitdijk ontworpen van de oostpunt van Wieringen naar de westpunt van het eiland Terschelling en van de oostpunt van Terschelling naar de Friesche kust bij 't Bildt. Het door dezen dijk ingesloten gebied wordt ongeveer volgens de lijn Wieringen—Stavoren in tweeën verdeeld, een zuidelijk deel bestemd voor directe droogmaking en een noordelijk deel voorloopig bestemd voor IJsselmeer, doch dat, voorzover het niet als zoodanig behouden moet blijven, door slibafzetting voor latere indijking geschikt zal worden gemaakt. In het zuidelijk deel waren hoofdkanalen ontworpen van zoodanigen omvang, dat de groote scheepvaart daarlangs een gemakkelijken vaarweg naar het centrum van ons land zou vinden.

Uit de Memorie van Antwoord, door de Regeering ingediend den 27 September 1917, zij hier aangehaald, dat ter tegemoetkoming aan de geuite vrees, dat de uitvoering van het werk door de militaire autoriteiten zou kunnen worden vertraagd of onmogelijk gemaakt, wordt voorgesteld aan art. 2 van het wetsontwerp toe te voegen, dat de daarin genoemde wet tot voorziening in de belangen der landsverdediging zal moeten zijn ingediend binnen 2 jaren na het in werking treden van het aanhangige wetsontwerp. Daar de voorbereidingen van het werk wel 2 jaren in beslag zullen nemen, zal op deze wijze geene vertraging meer kunnen ontstaan. Omtrent de financieele regeling en het fonds, dat volgens art. 4 van het wetsontwerp bij afzonderlijke wet zal worden ingesteld, verduidelijkt de Regeering nader, dat hierbij goed moet worden onderscheiden tusschen de eerste periode van 14 jaren, zijnde de tijd, waarin uit het werk zelf geene inkomsten te verwachten zijn en de daarna volgende jaren, wanneer de baten van de drooggemaakte landen komen. Gedurende den eersten tijd zullen aan het fonds te goed zijn te schrijven: 1°. de jaarlijksche bijdrage van f 2 000 000 en de rente voor de werken, noodig in het belang der landsverdediging, welke bijdrage en rente zullen worden gebracht ten laste van den gewonen dienst der Staatsbegrooting; 2°. de opbrengst van afzonderlijke leeningen, welke voor het werk mochten gesloten worden of voorschotten uit den buitengewonen dienst

der Staatsbegrooting. Daarentegen zal het fonds gedurende dit tijdvak worden belast met: 1°. de uitgaven voor het werk en voor de landsverdediging, 2°. de rente en aflossing van de afzonderlijke leeningen en de rente van de voorschotten uit den buitengewonen dienst der Staatsbegrooting verkregen. Vervolgens zal in het 2e tijdvak (dus na 14 jaren) deze verandering intreden, dat: 1°. de jaarlijksche bijdrage van f 2 000 000 ten laste van den gewonen dienst vervalt, 2°. daartegenover onder de inkomsten van het fonds zullen zijn te verantwoorden de verkoopprijzen of pachten der drooggemaakte gronden.

Voorts is ter beantwoording van de nota van ir. Bongaerts aan de Memorie van Antwoord eene afzonderlijke nota toegevoegd van den Minister Lely. De Minister vangt aan met de opmerking, dat bij beide plannen, dat volgens het wetsontwerp en dat van ir. Bongaerts, eene afsluiting wordt voorgesteld van Wieringen naar de Friesche kust, waarbinnen een gedeelte voor droogmaking en een gedeelte voor binnenmeer is bestemd. Het wetsontwerp neemt voor deze afsluiting den kortsten afstand (naar Piaam aan de Friesche kust), ir. Bongaerts daarentegen den langsten afstand (over Terschelling naar 't Bildt aan de Friesche kust). Het eerste gevolg daarvan is, dat de lengte van den afsluitdijk aanmerkelijk wordt vergroot, dat de kosten van den dijk met hetgeen daarbij behoort, zoals de sluizen, enz. belangrijk zullen stijgen, en dat de tijd van uitvoering zal worden verlengd. Deze verschillen zijn volgens het oordeel van den Minister zelfs van dien aard, dat, al zou in het algemeen aan eene afsluiting Noordholland—Wieringen—Terschelling—Friesland de voorkeur moeten worden gegeven, er toch alle aanleiding zoude zijn, om dan vooreerst toch maar met de kortere directe afsluiting naar Piaam te beginnen. Indien zulks later wenschelijk werd geacht, zou dan altijd nog tot verdere uitbreiding kunnen worden overgegaan. Eene uiteenzetting alzoo, die ongeveer overeenkomt met die, voorkomende in de technische nota N°. 1, in 1887 aan de Zuiderzeevereeniging uitgebracht (zie bladz. 67—68 met kaartje N°. 13).

Den 7en Maart 1918 vingen de besprekingen over het wetsontwerp in de Tweede Kamer der Staten-Generaal aan; zij werden voortgezet op 12, 14 en 17 Maart en beëindigd den

21 Maart, op welken datum de wet werd aangenomen. De leden De Muralt, Teenstra, Van Foreest, Albarda, Bongaerts, Smeenge, IJzerman, Van Hamel, Eland, Duymaer van Twist en Snoeck Henkemans, benevens de Ministers Lely en De Jonge (in Juli 1917 Minister Bosboom opgevolgd als Minister van Oorlog) voerden het woord. Het meerendeel der sprekers gaf blijk van groote instemming met het wetsontwerp. Een overzicht te geven van alles wat gezegd werd, hoe belangrijk ook, zal men in dit kort bestek niet verlangen; slechts enkele punten mogen hier worden aangehaald.

De onderdeelen van het plan, die het meest werden besproken, waren de dijken. In 't bijzonder waren het de ingenieurs De Muralt en Bongaerts, die hieraan belangrijke beschouwingen wijdde. Wat den afsluitdijk betreft, de in de Memorie van Toelichting genoemde hoogte van 5.20 M. + tot 5.60 M. + N.A.P. werd, vooral met het oog op de ervaringen opgedaan door den stormvloed van Januari 1916, te gering geacht. Gewezen werd daarbij op Drechterland, dat zijne dijken ging verhoogen tot 6.50 M. + N.A.P. De Minister gaf toe, dat eenige verhooging wenschelijk zou kunnen zijn; voorzoover van hem afhing, zou hij daartoe willen medewerken. Het gold evenwel eene technische, niet in de wet vastgelegde kwestie. In elk geval zou nog een meer volledig technisch onderzoek moeten plaats hebben, en daarbij zou dan vanzelf de hoogte van den afsluitdijk nader worden bekeken.

Uitvoerige besprekingen waren gewijd aan de mogelijkheid van verhooging van den waterstand op de Wadden benoorden den afsluitdijk en de in verband daarmee noodige verhooging van de dijken der aangrenzende provinciën. De sprekers, die hierover het woord voerden, konden zich met de opvatting, welke hieromtrent in de Memorie van Toelichting werd gehuldigd, waar slechts op eenige niet zeer beteekenende verhooging van een gedeelte der Noordhollandsche en Friésche dijken was gerekend, niet vereenigen. Volgens hen zou de stormvloedsverhooging nogal belangrijk kunnen zijn en zich mogelijk zelfs langs de Groningsche kusten kunnen uitstrekken. Ook hadden Gedeputeerde Staten van Groningen, zoomede verschillende polderbesturen aldaar, zich dienaangaande met adressen tot de Regeering of de Kamers

gewend. En de Heeren De Muralt en Teenstra dienden op art. 1 van het wetsontwerp een amendement in om wijziging in den gewenschten zin te verkrijgen. De Minister, hoewel niet bepaald tegen eene ruimere opvatting in dezen gekant, oordeelde echter, dat een en ander reeds voldoende in het wetsontwerp was omschreven. Volgens art. 1 zouden immers worden gemaakt de voorzieningen in het belang van de waterkeering, voorzooveel deze door de afsluiting en droogmaking geschaad worden. „Er is dus in het wetsvoorstel geen beperking, noch wat plaats, noch wat tijd, noch wat aard of kosten der voorzieningen aangaat. Daaronder valt dus evenzeer eene schade op dit gebied te lijden door de provincie Groningen als door Friesland, Overijssel of een van de andere provinciën." Voorts stelde de Minister zich voor, „om zoodra dit wetsontwerp is aangenomen, eene Staatscommissie in het leven te roepen, om ook deze zaak onder wetenschappelijke leiding aan een nauwgezet en uitvoerig onderzoek te onderwerpen. Al degenen, die over deze kwestie eene bepaalde meening hebben verkondigd, kunnen die dan verdedigen en wellicht doen zegevieren. Mocht eene dergelijke Staatscommissie tot de overtuiging komen, dat eene verhooging zal plaats hebben, dan zal daarmede rekening worden gehouden". Met deze nadere toelichting en toezegging namen de Heeren De Muralt en Teenstra genoegen en zij trokken hun amendement weder in.

Niet minder belangrijk waren de besprekingen over de meer-dijken. Meerdere leden achtten de hoogte van deze dijken, door de Staatscommissie aangenomen op 2.50 M. + tot 3.50 M. + N.A.P., onvoldoende. Mocht de afsluitdijk eens doorbreken, dan zou het zeewater toegang verkrijgen tot het IJsselmeer en voor de dijken der inpolderingen komen te staan. In dit geval nu zou de hoogte der meerdijken niet toereikend zijn om aan nieuwe stormen weerstand te kunnen bieden. En wanneer men dan bedenkt, dat achter deze dijken duizenden menschen zullen wonen 4 tot 7 Meter beneden den zeespiegel, dan was het volgens deze leden duidelijk, dat de meerdijken aanmerkelijk moesten worden verhoogd. De leden De Muralt en Bongaerts dienden dan ook eene motie in, waarin sprake was van zoodanige afmetingen voor deze dijken, dat zij in staat zouden moeten zijn, den hoogst bekenden stormvloed, die ooit in de Zuiderzee is

voorgekomen, te keeren. In dezen vorm kon de Minister zich daarmede evenwel bezwaarlijk vereenigen, doch toen de motie werd gewijzigd in: „De Kamer van oordeel, dat bij eventueele droogleggingen van een of meer gedeelten van de Zuiderzee de dijken van alle inpolderingen zoodanige afmetingen zullen moeten verkrijgen, dat zij in staat zullen zijn de te verwachten hoogste stormvloeden te keeren, wanneer de afsluitdijk gedurende geruimen tijd over groote lengte eventueel is doorgebroken of de sluizen het begeven, gaat over tot de orde van den dag”, verklaarde de Minister daartegen geene bezwaren meer te hebben. Het maakt een groot verschil of de dijken voldoende sterk moeten zijn tot het keeren van inundatiewater na eene doorbraak of tot het keeren van het stormwater uit de eerste hand, zooals eerst was voorgesteld. Een bijkomend voordeel van deze verhooging der meerdijken was trouwens nog, dat het hierdoor mogelijk werd, het IJsselmeer verder te verkleinen en de oppervlakte der inpolderingen desgewenscht grooter te maken dan oorspronkelijk was ontworpen. Met 59 tegen 1 stem werd de motie aangenomen.

Een onderwerp van bespreking maakte verder uit de vraag, of het niet mogelijk en wenschelijk zou zijn, om van de voordeelen, die sommige lichamen of personen van de afsluiting en de droogmaking zullen genieten, een gedeelte voor den Staat op te eischen. Gewezen werd op de „betterment-tax” en op de verschillende oplossingen, die het vraagstuk van den „Wertzuwachsteuer” in Duitschland en elders had gevonden. Met het oog hierop diende het lid Albarda eene motie in, luidende: „De Kamer, van oordeel, dat het wenschelijk is, dat de Regeering alsnog een onderzoek instelt naar de mogelijkheid, om van de provinciën, aan de Zuiderzee gelegen en van de grondeigenaren en anderen in die provinciën, voorzoover hun tengevolge van afsluiting en droogmaking der Zuiderzee geldelijke voordeelen zullen te beurt vallen, bijdragen te vorderen, gaat over tot de orde van den dag”. De Regeering voelde hiervoor, zulks was trouwens ook reeds uit de Memorie van Antwoord gebleken, slechts zeer weinig. Ook wees de Minister er bij de bespreking op, dat zulks in ons land, b.v. bij rivierverbeteringen, enz. nog nimmer was geschied. Bepaalde bezwaren tegen de motie bestonden evenwel niet, vooral niet,

omdat slechts werd gesproken van de wenschelijkheid van een onderzoek en dus de zaak zelf nog in het midden werd gelaten. Zonder hoofdelijke stemming is de motie aangenomen.

In artikel 1 van het wetsontwerp was sprake van „droogmaking van vier gedeelten van de afgesloten Zuiderzee en wel van: *a.* een noordwestelijk gedeelte, *b.* een zuidwestelijk gedeelte, *c.* een zuidoostelijk gedeelte, *d.* een noord-oostelijk gedeelte”. Bij amendement stelden de heeren Bongaerts, de Muralt en IJzerman voor, hiervoor te lezen: „droogmaking van gedeelten van de Zuiderzee”. Hierdoor zou meer vrijheid worden verkregen omtrent de volgorde, waarin tot de uitvoering van de verschillende droogmakerijen zou kunnen worden overgegaan ook in verband met de werken noodig voor de landsverdediging. Nadat op verzoek van den Minister de zinsnede was aangevuld tot „droogmaking van gedeelten van de af te sluiten Zuiderzee”, nam de Regeering het amendement over. Hiermede verdween dus uit het wetsontwerp elke omschrijving van het droog te maken gebied. Het aantal polders, de omgrenzingen, enz. dit alles zou afhangen van het nader onderzoek. Natuurlijk was hiermede ook vervallen het bepaalde in artikel 6, dat eerst de werken *a* en *b* zouden moeten worden uitgevoerd en dat het tijdstip, waarop met de werken *c* en *d* zou mogen worden begonnen, nog nader bij de wet zou moeten worden bepaald.

Met de militaire regeling kon men zich in 't algemeen nog niet vereenigen. Zooals reeds is vermeld, was bij de Memorie van Antwoord deze wijziging voorgesteld, dat de wet, regelende de voorzieningen ten behoeve van de defensiebelangen, binnen twee jaar zou moeten zijn ingediend. Doch indiening, zoo oordeelde men, is nog geen behandeling en zeker geen aanneming van de wet; vooral de heeren Albarda en IJzerman hebben hierover uitvoerig gesproken. Een groot bezwaar was, dat de Kamer bij de latere behandeling van het militaire wetsontwerp niet meer vrij zou staan. De groote voorstanders van de uitvoering van het Zuiderzeeplan zouden dan als het ware gedwongen zijn met het militaire wetsontwerp mee te gaan. Zij zouden zich daar niet tegen kunnen verzetten op straffe van opschorting van de uitvoering van hun geliefd plan. Gewenscht werd eene zoodanige regeling, dat, welke beslissingen op militair gebied later ook mochten worden

- genomen, toch in elk geval met de uitvoering van de Zuiderzeewerken zou kunnen worden begonnen. Teneinde dit te bereiken, diende de heer IJzerman met 11 andere leden een amendement op art. 6 in, zoodanig gesteld, dat daarin zou worden vastgelegd, dat met de voorbereiding der Zuiderzeewerken onmiddellijk een aanvang zou mogen worden gemaakt, terwijl met de uitvoering van de werken zelve zou kunnen worden begonnen op 1 Mei 1921 of vroeger, indien de wet regelende de militaire voorzieningen eerder mocht zijn aangenomen. De Minister van Oorlog toonde zich in deze kwestie zeer welwillend. Voor hem was hoofdzaak in de wet vast te leggen, dat de uitvoering van de droogmakingsplannen van de Zuiderzee met zich mee zou brengen het aanleggen van bepaalde defensiewerken. Overeenstemming werd dan ook gemakkelijk verkregen. Nadat bij onderling overleg nog enkele wijzigingen waren aangebracht, werd het amendement-IJzerman c. s. zoodanig geredigeerd, dat in art. 6 van het wetsontwerp werd bepaald: 1°. dat met de voorbereiding van de Zuiderzeewerken, zoomede met de uitvoering van die werken, welke geene voorziening in de belangen der landsverdediging noodig maakten, onverwijld kon worden begonnen; 2°. dat met de werken noodig voor het maken van den afsluitdijk, voorzoover deze wel maatregelen voor de landsverdediging noodig maakten, zou mogen worden aangevangen op 1 Mei 1921; 3°. dat met alle overige werken zou mogen worden begonnen op 1 Mei 1924, en 4°. dat met de onder 2°. en 3°. genoemde werken ook vroeger zou mogen worden aangevangen, indien de betreffende militaire wetten vóór de genoemde data mochten zijn tot stand gekomen.

Volgens art. 3 van het wetsontwerp zou op bij algemeenen maatregel van bestuur vast te stellen wijze eene tegemoetkoming worden gegeven aan de Zuiderzeeevisschersbevolking wegens de schade, welke de afsluiting haar zou berokkenen. Een door de Regeering overgenomen amendement Duymaer van Twist en De Muralt (aangevuld op verzoek van den heer Snoeck Henkemans) wijzigde dit artikel zoodanig, dat werd bepaald 1°. dat de te nemen maatregelen niet bij algemeenen maatregel van bestuur, doch bij de wet zouden moeten worden vastgesteld; 2°. dat behalve de „Zuiderzeeevisschersbevolking”, ook „andere personen” daarvan zouden kunnen profiteren, en 3°. dat in plaats van

„eene tegemoetkoming geven" zou worden gesproken van „tegemeetkoming" in het algemeen, opdat daaronder ook zou vallen de mogelijkheid om aan nog valide personen, door hulp en voorlichting of door het geven van voorschot, den weg te openen om op nieuw terrein, met werk of onderneming, in het levensonderhoud te voorzien.

Ten slotte valt nog te vermelden een amendement Van Hamel c. s. op art. 5 betreffende de Commissie, welke de Regeering van advies zou dienen omtrent de voorbereiding en de uitvoering der werken. Volgens de door de Regeering overgenomen wijziging zal deze Commissie heeten Zuiderzeeraad, terwijl tevens werd vastgelegd, dat deze Raad niet alleen van bijstand en advies zou dienen over de werken zelve, doch tevens in de voorbereiding van de regelingen betreffende het in gebruik brengen der drooggelegde gronden.

In de vergadering van den 21en Maart 1918 werd het wetsontwerp zonder hoofdelijke stemming door de Tweede Kamer aangenomen.

Den 9en April 1918 kwam het gewijzigde ontwerp van wet bij de Eerste Kamer der Staten-Generaal in.

Het Voorloopig Verslag der Commissie van Rapporteurs is gedateerd 30 April 1918. Bij de algemeene beschouwingen gaven vele leden hunne instemming met de wetsvoordracht onverholen te kennen. Anderen betoonden daarmede evenwel slechts matige ingenomenheid, voor een groot deel voortspruitende uit de tijdsomstandigheden, die men zeer ongunstig achtte voor het ondernemen van een werk, waaraan zoo groote risico's waren verbonden en waarmede zoo groote bedragen gemoeid zouden zijn. Zij achtten, vooral wat de kosten betreft, de onderneming gewaagd. Met het oog op de financieele bezwaren waren deze leden huiverig met het wetsvoorstel mede te gaan. Hiertegenover voerden andere leden aan, dat bedragen als voor het Zuiderzeepun noodig zijn, in het niet verzinken bij de crisisuitgaven en dat zij betrekkelijk gemakkelijk te vinden zullen zijn. Zij waren er fier op, dat Nederland, juist in omstandigheden als de tegenwoordige, het werk zal durven ondernemen en meenden, dat daarmede groote idieele belangen werden gediend. De aan het

werk verbonden risico's zouden hen niet weerhouden om aan de aanneming van het wetsontwerp mede te werken. Ook meenden zij, dat de uitvoering van groote openbare werken in het algemeen ons volk gemakkelijker zou heen brengen door de moeilijke tijden, die door de vele oeconomen van binnen- en buitenland, na het einde van den oorlog, werden tegemoet gezien.

Het Eindverslag van de Commissie van Rapporteurs, waarbij de Memorie van Antwoord der Regeering werd overgelegd, verscheen den 16en Mei 1918.

De bespreking in de Kamer had plaats den 13en Juni 1918. Achtereenvolgens voerden het woord de leden Kraus, Van der Feltz, Cremer, Van Kol, Staal en Reekers, benevens de Minister van Waterstaat, Lely. *Denzelfden dag, dus 13 Juni 1918, werd het wetsontwerp zonder hoofdelijke stemming door de Eerste Kamer aangenomen.* De Heer Reekers had tevoren medegedeeld, dat hij geacht wilde worden niet tot de voorstemmers te behooren.

In het *Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden*, N°. 354, werd opgenomen de volgende

WET VAN DEN 14DEN JUNI 1918 TOT AFSLUITING EN DROOGMAKING VAN DE ZUIDERZEE.

Wij WILHELMINA, bij de Gratie Gods, Koningin der Nederlanden, Prinses van Oranje-Nassau, enz., enz., enz.

Allen, die deze zullen zien of hooren lezen, salut! doen te weten:

Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat de afsluiting van de Zuiderzee en de droogmaking van gedeelten binnen die afsluiting in 's lands belang door het Rijk behooren te worden ondernomen;

Zoo is het, dat Wij, den Raad van State gehoord, en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze:

Artikel 1.

Op nader door Ons of van Onzentwege vast te stellen wijze, worden voor rekening van den Staat:

A. de werken uitgevoerd, noodig:

1°. tot afsluiting van de Zuiderzee door een afsluitdijk, loopende van de Noordhollandsche kust door het Amsteldiep naar het eiland Wieringen en van dit eiland naar de Friesche kust bij Piaam;

2°. voor de droogmaking van gedeelten van de af te sluiten Zuiderzee;

3°. tot voorziening in de belangen van waterkeering, afwatering en scheepvaart, voorzooveel deze door de afsluiting en de droogmaking geschaad worden;

B. de maatregelen getroffen en de werken uitgevoerd, noodig tot voorziening in de belangen van de landsverdediging, in verband met de onder A bedoelde werken.

Artikel 2.

De maatregelen en de werken bedoeld onder B van art. 1 zullen bij afzonderlijke wet worden vastgesteld, waarbij tevens zal worden bepaald, welke van de daarvoor noodige uitgaven zullen gebracht worden ten laste van het in art. 4 bedoelde fonds.

Het ontwerp van de in de eerste zinsnede bedoelde wetten zal, voorzoover zij verband houden met de onder A 1°. bedoelde werken, binnen twee jaar, en voorzoover zij verband houden met de onder A 2°. bedoelde werken, binnen vijf jaar na de inwerkingtreding van deze wet bij de Staten-Generaal moeten zijn ingediend.

Artikel 3.

Bij de wet worden geregeld en vastgesteld de maatregelen ter tegemoetkoming aan de Zuiderzeevisschersbevolking en andere personen, wegens de schade, welke de afsluiting hun mocht berokkenen.

Artikel 4.

De uitgaven voor de werken bedoeld onder A van art. 1 worden gebracht ten laste van een fonds, dat nader bij de wet zal worden ingesteld.

Aan dat fonds zal gedurende de eerste 14 jaren ten laste van de Staatsbegrooting eene bijdrage worden toegekend van twee millioen gulden, vermeerderd met de rente van de kosten der maatregelen getroffen en der werken uitgevoerd tot voorziening in de belangen der landsverdediging, welke bij de in artikel 2 bedoelde wet ten laste van het fonds worden gebracht.

Artikel 5.

Er wordt ingesteld een Zuiderzeeraad om de Regeering van advies en bijstand te dienen in de voorbereiding en uitvoering van werken, alsmede in de voorbereiding van de regelingen betreffende het in gebruik brengen der drooggelegde gronden.

Aan den Zuiderzeeraad kan de leiding der werken, onder de bevelen der Ministers, Hoofden van de betrokken Departementen, geheel of ten deele worden opgedragen.

Omtrent de samenstelling van dien raad en de indeeling daarvan in afdelingen, alsmede omtrent taak, bevoegdheid en werkwijze van raad en afdelingen worden bij algemeenen maatregel van bestuur regelen gesteld.

Artikel 6.

Met de voorbereiding der uitvoering van de in art. 1 onder A genoemde werken zal onverwijld kunnen worden begonnen, evenals met de uitvoering zelve van die werken, voorzover zij geen voorziening in de belangen van de landsverdediging noodig maken.

Met de werken bedoeld in art. 1 onder A 1°., voorzover zij wel voorziening in de belangen van de landsverdediging noodig maken, zal op 1 Mei 1921 en met de overige werken zal op 1 Mei 1924 begonnen kunnen worden, of vroeger, indien de in art. 2 bedoelde wetten vóór die data zijn tot stand gekomen.

Lasten en bevelen, dat deze in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en dat alle Ministerieele Departementen, Autoriteiten, Colleges en Ambtenaren, wie zulks aangaat, aan de nauwkeurige uitvoering de hand zullen houden.

Gegeven te 's-Gravenhage, den 14en Juni 1918.

WILHELMINA.

De Minister van Waterstaat,
C. LELY.

De Minister van Financiën,
TREUB.

De Minister van Oorlog,
DE JONGE.

*De Minister van Landbouw,
Nijverheid en Handel,*
POSTHUMA.

Uitgegeven den *vijfden* Juli 1918.

De Minister van Justitie,
B. ORT.

In verband met de door den Minister in de Tweede Kamer gedane toezegging werd bij Koninklijk Besluit van 4 Juli 1918, N°. 30, ingesteld eene Staatscommissie „met opdracht te onderzoeken in hoeverre, als gevolg van de afsluiting van de Zuiderzee, ingevolge de wet van 14 Juni 1918 (*Staatsblad* N°. 354) te verwachten is, dat tijdens storm hoogere waterstanden en een grootere golfoploop dan thans het geval is, zullen voorkomen vóór de kust van het vasteland van Noordholland, Friesland en Groningen, alsmede voor de daarvoor gelegen Noordzee-eilanden". Bij hetzelfde besluit werden benoemd: tot lid en voorzitter Prof. Dr. H. A. Lorentz, buitengewoon hoogleeraar aan de Universiteit te Leiden, tot leden en ondervoorzitters ir. H. Wortman, Inspecteur-Generaal van den Rijkswaterstaat in de 1e Inspectie en Prof. Dr. E. van Everdingen, hoofddirecteur van het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut, buitengewoon hoogleeraar aan de Universiteit te Utrecht; tot lid en eersten secretaris ir. W. F. Stoel, hoofdingenieur van den Rijks-

waterstaat, belast met den algemeenen dienst van den Rijkswaterstaat; tot gewone leden in totaal 12 personen; tot tweeden secretaris ir. L. M. de Nerée tot Babberich, ingenieur van den Rijkswaterstaat, die evenwel reeds spoedig daarna, in verband met zijn verlaten van den Rijksdienst, werd vervangen door den ingenieur J. Th. Thijsse.

Ter voldoening aan het bepaalde in art. 5 der wet verscheen in het *Staatsblad* N°. 451 het Koninklijk Besluit van den 16en Juli 1918 tot instelling van den Zuiderzeeraad en tot vaststelling van bepalingen betreffende dien Raad.

Bij Koninklijk Besluit van 3 Maart 1919 werden in dezen Zuiderzeeraad benoemd, tot lid en voorzitter: Dr. C. Lely, oud-Minister van Waterstaat, lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal te 's-Gravenhage, tot leden en ondervoorzitters: H. Colijn, oud-Minister van Oorlog, lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal te 's-Gravenhage en Mr. G. Vissering, president der Nederlandsche Bank te Amsterdam, tot gewone leden in totaal 32 personen en tot secretarissen Mr. K. Jansma, advocaat en procureur te Amsterdam en Mr. W. J. Vogel te Rotterdam.

De nadere regeling van het Zuiderzeefonds, voorgeschreven in art. 4 der wet, geschiedde bij de „wet van den 20en December 1918 (*Staatsblad* N°. 827) tot instelling van een fonds ten behoeve van de afsluiting en droogmaking der Zuiderzee”.

Bij Koninklijk Besluit van 14 Januari 1919, N°. 55, werd de Inspecteur-Generaal van den Rijkswaterstaat ir. H. Wortman met ingang van 1 Mei 1919 benoemd tot Directeur-Generaal der Zuiderzeewerken onder gelijktijdige toekenning van onbepaald verlof, buiten bezwaar van 's Rijks schatkist, uit eerstgenoemde betrekking.

De inrichting van den Dienst der Zuiderzeewerken werd vastgesteld bij Koninklijk Besluit van 31 Mei 1919 (*Staatsblad* N°. 270).

TWEEDE GEDEELTE.

**CHRONOLOGISCHE LIJST
VAN GESCHRIFTEN BETREKKING HEBBENDE
OP DE DROOGMAKING VAN DE ZUIDERZEE,
DE WADDEN EN DE LAUWERSZEE, TOT EN
MET HET JAAR 1922.**

(MET PERSONEN-REGISTER.)

In de hierachter volgende lijst zijn vrijwel alle geschriften opgenomen, die over het onderwerp de droogmaking van de Zuiderzee, de Wadden en de Lauwerszee, verzameld konden worden. Ieder, die zich wel eens met een dergelijk werk heeft bezig gehouden, zal het verstaan, indien de samensteller zegt, dat vermoedelijk niemand meer dan hijzelf overtuigd is van de onvolledigheid van zijnen arbeid.

Op zuiver bibliografisch gebied is niet getracht eenige prestatie te leveren. De lijst is geheel volgens eigen persoonlijke inzichten opgezet en ingericht. Het doel was, een overzicht te geven van hetgeen in de literatuur over het genoemde onderwerp te vinden is, en de bestudeering van de vraagstukken, die aanhangig zijn of in de toekomst aan de orde zullen kunnen komen, te vergemakkelijken.

Buitenlandsche geschriften zijn niet vermeld. Couranten-artikelen slechts in zooverre als zij in de verdere literatuur werden aangetroffen, of elders tot bespreking aanleiding hebben gegeven. Verzamelwerken, zooals de uitgaven van de Nederlandsche Maatschappij voor Grondkrediet, de Maatschap tot droogmaking van het zuidelijk gedeelte van de Zuiderzee, de Zuiderzeevereeniging, zoomede verslagen van Staatscommissies enz., zijn eerst in hun geheel onder één nummer opgenomen; vervolgens zijn de onderdeelen, de daarin voorkomende bijlagen, nota's enz., die ten name van bepaalde personen staan, nog eens afzonderlijk genoemd. Wel heeft dit eene niet onbelangrijke vermeerdering van het aantal nummers ten gevolge gehad, doch het zal, voor belangstellenden en zoekenden, aan het overzicht ten goede komen.

Met ingang van 1 Januari 1920 zijn verschenen de „Maandberichten betreffende de Zuiderzeewerken”, welke met ingang van 1 Januari 1922 in „Driemaandelijksche Berichten” zijn omgezet. Zooals het voorbericht van het eerste nummer vermeldt, worden hierin mededeelingen gedaan omtrent den stand der werkzaamheden van de werken tot afsluiting en gedeeltelijke

droogmaking van de Zuiderzee. Voorts zijn, overeenkomstig de bedoeling, van tijd tot tijd ook opgenomen mededeelingen van meer algemeenen aard of wel bijzonderheden omtrent die onderdeelen van het onderzoek en van de uitvoering, welke geacht worden meer algemeene belangstelling te kunnen wekken. Ofschoon in deze berichten dus omtrent de uitvoering van het groote werk vele gegevens en mededeelingen worden verstrekt, zal men ze in de hier gegeven lijst niet kunnen vinden. Een praktisch bezwaar stond aan eene opname in den weg. Vermelding van elk maandbericht (dat geen bepaalden titel voert), zonder meer, zou weinig beteekenis hebben. Een geregelde opsomming van ieder onderwerp, dat in elk maandbericht behandeld is, zou eveneens zijne bezwaren hebben; de daarvoor noodige ruimte zou te groot zijn en de geregelde herhalingen van dezelfde onderwerpen zouden hinderlijk worden. Vandaar, dat wordt volstaan met te dezer plaatse op deze periodieke berichten te wijzen.

Het verzamelwerk is grootendeels verricht op de Koninklijke Bibliotheek en op de Bibliotheek van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs. Voor de aldaar welwillend verleende hulp wordt hier gaarne dank gezegd.

Mocht men geschriften kennen, die in deze lijst thuis behooren, doch daarin nog niet zijn opgenomen, dan zou het den samensteller genoegen doen, daarvan bericht en zoo nauwkeurig mogelijke opgave te ontvangen. Ook zal het zeer op prijs worden gesteld, indien latere schrijvers over onderwerpen, deze lijst betreffende, op eenigerlei wijze van hunne studiën mededeeling willen doen.

Ir. L. T. VAN DER WAL.

CHRONOLOGISCHE LIJST VAN GESCHRIFTEN.

1. STEVIN, Hendric (Heer van Alphen, van Schrevelsrecht, &c), *Wisconstich filosofisch bedrijf, begrepen in veertien Boeken.* 1667
XII Boec, Van 't uyerstst menschen constich vermogen. Tot gebruik en verhering des waters te lande. 25 Voorstel: Hoe het geweld en vergif der Noortzee uytter Verenigt Nederlant te verdrijven sy; blz. 47—52.
Gedrukt bij Philips de Cro-Y, in 't jaar 1667.
2. SMIT, Matthijs (Mede volmagt der vijf-deelen zee-dijken buitendijks, en dijks Gedeputeerde van het Nieuwe Bildt te Franeker), *Antwoord op de Vraagge, voorgesteld door de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem: Welke zijn de beste middelen, om voor de dijken aan de Zuiderzee geleegeen, op de minst kostbaare wijze voorland aan te winnen, of, daar reeds voorland is, hetzelfde te bewaaren?*
Verhandeling van de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen te Haarlem. XXe deel, 2e stuk, 1782; 20 blz.
3., *Schets van eenige der tegenwoordige behoeften aan de indijking der Lauwerzee.*
Handelsblad van 1 Nov. 1847, N°. 4972 en van 29 Nov. 1847, N°. 4996.
4. (KLOPPENBURG, J. & FADDEGON Pzn., P.), *De indijking en droogmaking van de Zuiderzee en het IJ, met kanalen vanaf den IJsel bij Arnhem, langs Amsterdam tot in de Noordzee; voorgesteld en aangeprezen als een krachtig middel tot verheffing van Handel, Scheepvaart en Landbouw in Nederland.*
Te Amsterdam, bij G. M. P. Londonck, 1848; 157 blz.
5. *Rapport van de Commissie (Th. van Swinderen, H. H. de Haas, J. F. Zijlker, H. Nienhuis, B. P. G. van Diggelen) benoemd in het derde Landhuishoudkundig Congres, gehouden te Groningen in 1848, over de inpoldering van de Lauwerzee en een gedeelte van den Dollard.*
31 blz. met een kaartje.
6. KROS, A. C. (Hoofdingenieur van den Waterstaat in Friesland), *Memorie, wegens den vroegeren en lateren staat der beide Friesche Eilanden Ameland en Schiermonnikoog, zooveel mogelijk van derzelver oorsprong tot den tegenwoordigen tijd, vroegere en latere voorzieningen tot het zoo noodzakelijk behoud dier Eilanden, derzelver gunstige* 1848

zie ook
m. 334
m. 400

uitwerkingen in de laatste jaren, ook met betrekking tot de Wadden, door welken deze Eilanden van den vasten wal gescheiden zijn, met eenige beschouwingen voor de toekomst, zoo in het veelvoudig belang van Friesland en de naburige provincie Groningen, als in dat van het Rijk. (December 1848).

Handschrift in bibliotheek K. I. v. Ingenieurs; 95 blz. met bijlagen A—T.

7. V(ISSERING), S., *Een uitstapje naar IJ-Muiden.*
De Gids, jg. 12, nieuwe serie jg. 1, 1848, deel II; blz. 667—683.
8. DIGGELEN, B. P. G. VAN (Ingenieur van 's Rijks Waterstaat), *De Zuiderzee, de Friesche Wadden en de Lauwerzee, hare bedijking en droogmaking.*
Te Zwolle, bij W. E. J. Tjeenk Willink 1849; I en II, 409 blz. met 3 kaarten.
9. V(ISSERING), S., *Bespreking van: De Zuiderzee, de Friesche Wadden en de Lauwerzee, hare bedijking en droogmaking, beschouwd door B. P. G. van Diggelen.*
De Gids, jg. 13, nieuwe serie jg. 2, 1849, deel II; blz. 668—673.
10. PEYMA, W. VAN, *Verslag over de aansluiting van Ameland aan den Vrieschen wal en de opslijking van het Wad.*
Uitgegeven door R. Posthumus en H.H. Klaassesz. Leeuwarden, D. Meindersma Wzn. 1850; XVI + 85 blz. met eene schetskaart en drie platen.
11. *Verslag der Commissie (G. Simons, D. M. Mellema, A. J. van Royen en B. van Diggelen), benoemd bij Zijner Majesteits Besluit van den 9 November 1850, N°. 36, ter onderzoek van het ontwerp tot indijking der Lauwerzee, voor welke onderneming concessie is gevraagd door F. Groet, c. s., en later door H. V. Geerlings, c. s., te Haarlem. (26 Mei 1851).*
Te Leeuwarden, ter Provinciale Drukkerij van de Weduwe M. van den Bosch, 1851; 22 blz. met 2 bijlagen en 2 kaarten.
12. KROS, A. C. (Gep. Hoofdingenieur van den Waterstaat), *Brief van 31 October 1852 betreffende: De Eilanden Ameland en Schiermonnikoog met het Reitdiep.*
Tijdschrift K. I. v. Ingenieurs. Notulen, 1852—1853, Bijlage XV; blz. 101—109.
13. *Stukken, betreffende het nader verslag, uitgebracht door de Staatscommissie tot onderzoek en overweging van de doelmatigheid en uitvoerbaarheid der Indijking en Droogmaking van de Lauwerzee, door de Gedeputeerde Staten medegedeeld aan de Staten der Provincie Friesland in hunne zomervergadering van 1853.*
Notulen Zomerzitting Staten van Friesland 1853. Tevens afzonderlijk verschenen: Te Leeuwarden, ter Provinciale Drukkerij van de Weduwe M. van den Bosch 1853; 2 + 3 + 24 blz.

14. ROYEN, Mr. A. J. VAN (lid der Prov. Staten van Groningen te Onderdendam), *De voordeelen der geprojecteerde inpoldering van een gedeelte der Lauwerzee, aangetoond en toegelicht.* 1853
Te Groningen bij Smit, 1853; 17 blz.
15. DIGGELEN, B. P. G. VAN, *Groote werken in Nederland. Zeehavens voor Amsterdam en Rotterdam, bedijking van de Zuiderzee, enz.*
Zwolle, W. E. J. Tjeenk Willink 1855; 67 blz.
16., *Wat nu? Eene vraag in zake de doorgraving van Holland op zijn smalst, in verband met den Noord-Hollandsch Frieschen Spoorweg.*
Te 's-Gravenhage, bij Gebr. J. & H. van Langenhuyzen 1863; 54 blz.
17., *Rapport en Voorstel van Gedeputeerde Staten van Friesland, dd. 27 Juny 1865 N°. 38, nopens eene aadammung van het eiland Ameland aan den vasten wal met eene Nota van den Hoofdingenieur van den Waterstaat in het 2e district C. J. Bolten.*
Notulen Zomerzitting Staten van Friesland 1865; blz. 247—275.
18. BEYERINCK, J. A. (Hoofdingenieur, later Inspecteur van den Waterstaat), *Proeve van een ontwerp tot afsluiten, indijken, droogmaken en in kultuur brengen van een gedeelte der Zuiderzee. (Juni 1866).*
's-Gravenhage, bij Gebr. J. & H. van Langenhuyzen, 1e en 2e druk 1866, 3e druk 1867; 52 blz. met 2 platen.
19. MEULEN, Y. VAN DER (Lid en vice-president der Kamer van Koophandel en Fabrieken te Leeuwarden), *Een woord over de afdamming der Zuiderzee. (23 Juny 1866).*
Afgedrukt uit de Provinciale Friesche Couranten van 1 en 5 Juli 1866; Leeuwarden, L. Schierbeek 1866; 9 blz.
20. MEULEN, Y. VAN DER (Lid en vice-president der Kamer van Koophandel en Fabrieken te Leeuwarden), *Nog een woord over 't afdammen der Zuiderzee. (30 Augustus 1866).*
Afgedrukt uit de Provinciale Friesche Courant, L. Schierbeek te Leeuwarden.
21. ALEWIJN, Jhr. P. OPPERDOES (Lid der Provinciale Staten van Noord-Holland, lid der Collegiën van Hoofdingelanden van den Noorder-IJ- en Zeedijk, van de Hondsbosche en Duinen te Petten en van het Waterschap der Beemster), *Open brief aan den Weled. Gestrengen Heer Ingenieur T. J. Stieltjes, betreffende de Proeve van een ontwerp tot afsluiten enz. van een gedeelte der Zuiderzee, door den Heer Inspecteur van den Waterstaat J. A. Beyerinck.*
Amsterdamsche Courant van 2 en 3 Sept. 1866. Tevens als afzonderlijke brochure verschenen.

- 1866 22. POLDERWERKER, EEN, *Het ontwerp tot afsluiten, droogmaken en in kultuur brengen van een Gedeelte der Zuiderzee, door den Inspecteur van den Waterstaat J. A. Beyerinck en de tot verontwaardiging stijgende afkeuring van dat ontwerp door Jonkheer P. Opperdoes Alewijn, lid der Provinciale Staten van Noord-Holland, lid der Collegiën van Hoofdingelanden van den Noorder-IJ- en Zeedijk, van de Hondsbossche- en Duinen tot Petten en van het Waterschap de Beemster.*
Te 's-Gravenhage, bij Gebr. J. & H. van Langenhuyzen 1866; 26 blz.
23. NOORMAN, EEN, *Een woord over de Proeve van een ontwerp tot afsluiten, enz. van een gedeelte der Zuiderzee, van den Heer Inspecteur J. A. Beyerinck.*
Bijblad, behorende bij de Hoornsche Courant van Dingsdag 18 Sept. 1866, N°. 1576.
24. LINSE, H. (civiel ingenieur), *De proeve van een ontwerp tot indijken en droogmaken van een gedeelte der Zuiderzee. (September 1866).*
Te 's-Gravenhage, bij Gebr. J. & H. van Langenhuyzen 1866; 45 blz. met 1 kaart.
25. DIGGELEN, B. P. G. VAN (Hoofdingenieur van den Waterstaat in Noord-Brabant), *Een woord betreffende het bedijken in de Zuiderzee, in het openbaar gericht aan den Heer Y. van der Meulen, Lid en vice-president van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Leeuwarden.*
's-Hertogenbosch, 26 Sept. 1866; 12 blz.
26. POLDERGAST, EEN, *Iets over de Zuiderzee en hare afsluiting. (November 1866).*
's-Gravenhage, De erven Thierry en Mensing, 1867; 8 blz.
27. BERKHOUT, Jhr. Mr. P. J. W. TEDING VAN, *De landaanwinning op de Friesche Wadden in hare noodzakelijkheid, uitvoerbaarheid en voordeelen.*
Zwolle, W. E. J. Tjeenk Willink 1867; 126 blz. met 3 platen.
28. AMERSFOORT, Mr. J. P., *Voordracht over een Reliefkaart van den bodem der Zuiderzee en over het plan van indijking. (16 April 1867).*
Tijdschrift K. I. v. Ingenieurs. Notulen 1866—1867; blz. 262—270.
29. AMERSFOORT, Mr. J. P. (Burgemeester van Haarlemmermeer), *Als de Zuiderzee werd drooggemaakt, welke inkomsten zouden daaruit voortvloeien voor den Staat der Nederlanden?*
Weekblad van Haarlemmermeer, Vrijdag 19 July 1867, N°. 29.
30. AMERSFOORT, Mr. J. P., *De landaanwinning op de Friesche Wadden, enz. door Jhr Mr. P. J. W. Teding van Berkhout, beoordeeld.*
Weekblad van Haarlemmermeer, Vrijdag 26 July 1867, N°. 30.

1867

31. STIELTJES, T. J., *De droogmaking van een gedeelte der Zuiderzee (voorgedragen voor het Studentengenootschap Vrije Studie te Delft in Januari 1867 en elders)*.
De Economist, jg. 16, Aug.—Sept. 1867; blz. 271—286 met een kaartje.
32. (SCHUILING, R., BERGSMA, Mr. W. A., SIPMA, S. K.), *De indijking der Zuiderzee, volgens den heer Beyerinck, en hare gevolgen voor de niet ingedijkte kusten; vooral met het oog op de afstrooming van Friesland's boezemwater, beschouwd door 3 leden der 2e afdeeling van de Maatschappij van landbouw en veeteelt in Friesland. (Augustus 1867)*.
St. Anna-Parochie, J. Kuitert Jzn., 1867; 24 blz.
33. (BERLIN, H. J.), *Wederlegging van een deel der bezwaren tegen de droogmaking der gansche Zuiderzee geopperd. Door den schrijver van het werk getiteld: Over de werking der natuurwetten op zedelijk gebied, enz.*
Amsterdam, Loman en Verster, 1867; 44 blz. met houtsneden.
34. HALL, H. C. VAN, *Landaanwinning in Nederland*.
Tijdschrift Ned. Mij. ter bev. van Nijverheid, deel XXX (derde reeks deel VIII), 1867; blz. 305—314.
35. *Verslag aan den Minister van Binnenlandsche Zaken over een onderzoek van het afsluiten, indijken, droogmaken en in cultuur brengen van een gedeelte der Zuiderzee, volgens het ontwerp van den Heer J. A. Beyerinck, uitgebracht door den Raad van den Waterstaat (F. W. Conrad, voorzitter, H. F. Fijnje van Salverda, J. G. van Gendt, W. C. P. Baron van Reede van Oudtshoven, Jhr. J. Ortt van Schonauwen, N. J. van der Lee, C. J. Bolten, C. Brunings, J. R. F. Ortt, P. J. H. Hayward en J. M. F. Wellan, secretaris), benoemd bij beschikkingen van Zijne Excellentie van den 28sten Augustus 1866, N°. 229, 3e afdeeling en van den 29sten October 1867, N^o. Litt. W, 3e afdeeling.*
Te 's-Gravenhage bij Van Weelden en Mingelen en hunne correspondenten, 1868. Gedrukt ter Algemeene Landsdrukkerij; 93 blz. en 132 blz. aan bijlagen.
Is oorspronkelijk in 3 achtereenvolgende gedeelten verschenen, n.l. als:
1. Voorloopig Verslag op de Proeve van een ontwerp tot afsluiten, indijken, droogmaken en in cultuur brengen van een gedeelte der Zuiderzee, door den Inspecteur van den Waterstaat J. A. Beyerinck, uitgebracht door den Raad van den Waterstaat in de vergadering van den 15den Mei 1867; blz. 1—35.
 2. Eerste vervolg op het Voorloopig Verslag, enz. in de vergadering van den 14den November 1867; blz. 37—55, met de bijlagen A t/m E, 132 blz.
 3. Tweede vervolg op het Voorloopig Verslag, enz. in de vergadering van den 20sten April 1868; blz. 57—93.

Het onder 1 genoemde is ook opgenomen in N°. 37, onder II, blz. 13—74. Het onder 3 genoemde is ook opgenomen in N°. 56, onder VI; blz. 11—55.

36., (*Adviezen der gewestelijke en plaatselijke besturen omtrent de Proeve van een ontwerp tot afsluiten, indijken, droogmaken en in kultuur brengen van een gedeelte der Zuiderzee*).

Opgenomen in N°. 35 onder de bijlagen A tot en met E; 132 blz.

37. NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ VOOR GRONDKREDIET, *Droogmaking van het zuidelijk gedeelte der Zuiderzee. Verzameling van officieele bescheiden. (December 1867)*.

Te 's-Gravenhage, bij Gebr. J. & H. van Langenhuyzen, 1868; VII + 274 blz. met 4 kaarten, waarin als bescheiden van de Mij. zelve: I, blz. 5—8, Verzoekschrift aan Z. M. den Koning van de Nederlandsche Maatschappij voor Grondcrediet dd. 11 Juli 1866; IV, blz. 145—159, Memorie van de Nederlandsche Maatschappij voor Grondcrediet, ingediend aan Z. E. den Minister van Binnenlandsche Zaken (2 December 1867); VIII, Verklaring der platen, blz. 271—274,

38. BEYERINCK, J. A., *Memorie, ter beantwoording van het voorloopig Verslag, uitgebracht door den Raad van den Waterstaat, benoemd bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken van den 28sten Augustus 1866, N°. 229. (September 1867)*.

Opgenomen in N°. 37 onder III; blz. 77—128 met 3 bijlagen. blz. 129—140.

39. STIELTJES, T. J. (ingenieur), *Rapport, naar aanleiding van het Voorloopig Verslag van den Raad van den Waterstaat, ingesteld bij Ministerieele Resolutie dd. 28 Augustus 1866, N°. 229, ingediend aan de Nederlandsche Maatschappij voor Grondcrediet. (14 October 1867 met Naschrift van 15 Januari 1868)*.

Opgenomen in N°. 37 onder V; blz. 165—236.

40. STIELTJES, T. J., en BEYERINCK, W., *Verslag betreffende de gedane boringen in het droog te maken gedeelte der Zuiderzee. (19 Juli 1867)*.

Opgenomen in N°. 37 onder VI; blz. 241—246, en in N°. 63 als bijlage II; blz. 69—73.

41. BEMMELEN, Dr. J. M. VAN, *Verslag betreffende het scheikundig en landbouwkundig onderzoek van de monsters aarde uit de Zuiderzee verkregen door de boringen der Heeren Stieltjes en Beyerinck*.

Opgenomen in N°. 37 onder VII; blz. 251—265 en in N°. 63 als bijlage III; blz. 74—86.

42., *De aanhechting van Ameland aan den vasten wal. Beoordeeling van: Jhr. Mr. P. J. W. Teding van Berkhout, De landaanwinning op de Friesche Wadden, enz. 1867*.

De Economist 1868; blz. 982—986.

43. STIELTJES, T. J., *Ameland. Beoordeeling van: De landaanwinning op de Friesche Wadden in hare noodzakelijkheid, uitvoerbaarheid en voordeelen, beschouwd en toegelicht door Jhr. Mr. P. J. Teding van Berkhout. (15 October 1868).*
De Gids, 1869, I; blz. 33—67.
44. HENKET, N. H., *Droogmaking der Zuiderzee (Augustus 1868).*
De Economist 1868; blz. 1003—1030, met naschrift op blz. 1075.
45. HUET, A. (civiel-ingenieur), *De Noordzee vóór Amsterdam. Eene Memorie over de atdamming van Pampus en de indijking van het IJ.*
Amsterdam, Loman & Verster 1868; 77 blz.
46., *Een woord aan allen, die belangstellen in de beide ontwerpen van het Amsterdamsche Noordzeekanaal en in de droogmaking van de Zuiderzee en in een kanaal door de Geldersche Vallei.*
Amsterdam, J. G. Lankelma 1868; 16 blz.
47. BERKHOUT, P. J. W. TEDING VAN, *De landaanwinning op de Friesche Wadden. Een woord naar aanleiding van de beschouwing over bovengenoemd Project, door den Heer T. J. Stieltjes, in de Gids 1869, No. 1 (Maart 1869).*
De Gids 1869, II, Bijblad; 22 blz.
48. (SLOET TOT OLDHUIS, B. W. A. E.), *De toekomstige bevolking der Zuiderzee.*
Tijdschrift voor Staathuishoudkunde & Statistiek door Mr. B. W. A. E. Sloet tot Oldhuis, deel XXVII (derde Serie deel III), 1869, 4e stuk; blz. 208—219.
49. (SLOET TOT OLDHUIS, B. W. A. E.), *De Daily Telegraph over het plan ter droogmaking der Zuiderzee.*
Tijdschrift voor Staathuishoudkunde en Statistiek door Mr. B. W. A. E. Sloet tot Oldhuis, deel XXVII (derde Serie deel III), 1869, 5e stuk; blz. 251—255.
50. *Rapport aan de besturen van Westfriesland, Wieringerwaard, den Anna Paulownapolder, den Waard en Groetpolder, den Polder Waard-Nieuwland en het Dijksbestuur op Wieringen, opgemaakt door de Commissie (J. C. de Leeuw, Voorzitter, K. Breebaart, J. Breebaart Kzn., J. F. W. Conrad, A. J. Kaan, P. Maats, A. J. van Prehn, S. F. Siewerts, M. Cohen Stuart, D. v. Foreest, Secretaris) tot onderzoek naar de mogelijkheid eener indijking van de Wieringermeer. Uitgebracht in eene algemeene vergadering van de besturen der hiervoren genoemde waterschappen, gehouden te Alkmaar den 13en April 1870. Met twee kaarten en profillen der dijken.*
Te Haarlem, bij de Erven F. Bohn, 1870; 43 blz. met 3 platen, en eene bijlage, blz. 44—48, zijnde een Proces-verbaal van een grondonderzoek.

- 1870 51., *Plan van indijking der Wieringermeer.*
De Economist 1870; blz. 485—490.
52. KOOY, K. K. (Landmeter 1e klasse en Lid van het Dijksbestuur, Gedeputeerde van Wymbritseradeel c. a. Contributie Zeedijken), *Proeve van een ontwerp tot afsluiting der Zuiderzee en daarna gedeeltelijke inpoldering en droogmaking.*
Te Sneek, bij Van Druten & Bleeker, 1870; 20 blz. met 1 kaartje.
53. ZOUTEVEEN, Mr. H. HARTOGH HEYS VAN, *De Rijn voor Amsterdam, een nieuw plan tot verbinding van de hoofdstad des Rijks met de Noordzee en met Duitschland (en tot droogmaking der Zuiderzee).*
Het Noorden van 25 Oct 1870.
54. STIELTJES, T. J., *Brief over De Rijn voor Amsterdam. . . . enz. door Mr. H. Hartogh Heys van Zouteveen.*
Het Noorden van 3 Nov. 1870.
55. L., *Frieslands Boezemwater, in verband beschouwd tot de voorgenomen aandamming van Ameland aan den vasten wal, en de wenschelijkheid eener indijking van de Zuiderzee, Wadden en Lauwerzee. Door een lid van de Friesche Maatschappij van Landbouw en Veeteelt.*
Leeuwarden, A. Akkeringa, 1870; 23 blz.
56. *Maatschap tot droogmaking van het zuidelijk gedeelte der Zuiderzee, Droogmaking van het zuidelijk gedeelte der Zuiderzee. Verzameling van officieele bescheiden, als handschrift gedrukt vanwege de aanvragers der concessie. Tweede bundel, zijnde het vervolg op den eersten bundel, uitgegeven door de Nederlandsche Maatschappij voor Grondcrediet.*
Amsterdam 1870; IV + 136 blz., waarin correspondentie van de Maatschap zelve met den Minister van Binnenlandsche Zaken en de Amsterdamsche Kanaal Maatschappij onder I—V, blz. 1—10; VII—VIII, blz. 56—62; XI, blz. 75; XIII—XV, blz. 87—89 en XVII—XXIII, blz. 89—113.
57. STIELTJES, T. J., *(Rapporten van 28 Augustus 1869 en 12 September 1869 aan de Directie van de Nederlandsche Maatschappij voor Grondkrediet betreffende den „zamenhang van de droogmaking met het in uitvoering zijnde Noordzeekanaal”).*
Opgenomen in N°. 56, onder IX en X; blz. 63—74.
58. RAAD VAN DEN WATERSTAAT, *(Rapport van den 20 October 1869 betreffende de rapporten van den Heer Stieltjes omtrent den zamenhang van de droogmaking met het in uitvoering zijnde Noordzeekanaal).*
Opgenomen in N°. 56, onder XII; blz. 76—86.
- 1870 59. STIELTJES, T. J., *Nota over een gewijzigd stelsel van afwatering in Rijnland en Schermerboezem, in verband*

met de belangen van het Noordzeekanaal en van de indijking van het Zuidelijk gedeelte der Zuiderzee (19 December 1869).

Opgenomen in N°. 56 onder XVI; blz. 90—97.

60. STIELTJES, T. J., *Overzicht van het plan tot indijking van het zuidelijk gedeelte der Zuiderzee, waarvan de details in de nevensgaande kaarten, teekeningen en memoriën nader ontwikkeld zijn.*

Opgenomen in N°. 56 onder XXIV; blz. 114—125 met 4 bijlagen, XXV—XXVIII; blz. 126—136.

61. HUET, A., *Mededeeling aangaande de vorming van nieuwe zeegetaten aan de Nederlandsche kust.*

Notulen Tijdschrift K. I. v. Ingenieurs 1870/71, Bijlage 24; blz. 106—110 met 1 plaat (8 Mei 1871). 1871/72, Bijlage 5; blz. 14—17 met 1 plaat (10 Sept. 1871) en 1871/72, Bijlage 11; blz. 38—48 met 1 plaat (12 November 1871).

62. HULSEWE, G. J., *Opslibbing van onze Wadden. (Juni 1871).*

Tijdschrift uitgegeven door de Ned. Mij. ter bevordering van Nijverheid, deel XXXIV (derde reeks, deel XII) 1871. Mededeelingen; blz. 49—50.

63. *Verslag der Staats-commissie (Mr. G. de Vries Azn., voorzitter, C. Brunings, W. S. van der Hart Beek, A. R. Blommendal, mr. G. W. Baron van Zuilen van Nievelt, jhr. G. F. van Tets, J. P. C. Baron van Reede tot ter Aa, J. D. van Hasselt, Jhr. J. R. T. Ortt, J. F. W. Conrad, F. W. H. van Opstall, J. C. de Leeuw en W. F. Leemans, secretaris) ter beoordeeling van het ontwerp voor het indijken, droogmaken en in kultuur brengen van het Zuidelijk gedeelte der Zuiderzee, benoemd bij Koninklijk besluit van 4 Mei 1870, N°. 1 (21 April 1873).*

Boekdrukkerij van T. en A. Hooiberg te Leiden (niet in den handel); 65 blz. met 17 bijlagen, blz. 69—184, waaronder 4 kaarten.

64. , *Adviezen der gewestelijke besturen over de aansluiting van Urk aan den afsluitdijk.*

Opgenomen in N°. 63 als bijlage VI; blz. 99—118, met eene kaart.

65. ORTT, J. R. T., *Eenige beschouwingen over het al of niet vasthechten van Urk aan den afsluitdijk (Maart 1873).*

Opgenomen in N°. 63 als bijlage VII; blz. 119—127 (met eene kaart).

66. PENN, J. en LUBACH, D. (Geneeskundige Inspecteurs voor Noord-Holland, Overijssel en Drenthe), *Beantwoording der vragen, door de Staatscommissie voor het indijken der Zuiderzee voorgelegd aan de Inspecteurs voor het Geneeskundig Staatstoezicht voor de Provincies Noord-Holland, Overijssel en Drenthe, met bijlage: Overzicht van eenige indijkingen, overstroomingen en daaropgevolgde epide-*

1873

miën in de 16de, 17de, 18de en 19de eeuwen (30 April 1872).

Opgenomen in N°. 63, als bijlage XIII; blz. 156—165 met bijlagen blz. 165—168.

67. KIEHL, W. F. P. (Inspecteur voor het Geneeskundig Staats-toezicht voor Gelderland en Utrecht), (*Schrijven van 14 Februari 1872, N°. 46 aan de Staatscommissie voor het indijken der Zuiderzee, betreffende de vragen door de Staatscommissie van 1870 gesteld*).
- Opgenomen in N°. 63 als bijlage XIII; blz. 169—170.
68. STARING, W. C. H., (*Schrijven van 14 Februari 1872 aan de Staatscommissie voor het indijken der Zuiderzee „betreffende het doorkwellen van de ontworpen dijken voor het droogmaken van de Zuiderzee”*).
- Opgenomen in N°. 63 als bijlage XIV; blz. 171—172.
69. ORTT, J. R. T., (*Opmerkingen over de wijze van uitvoering der droogmaking van de Zuiderzee (Maart 1873)*).
- Opgenomen in N°. 63 als bijlage XV; blz. 173—179.
70. CRAMER, J. W., (*Schrijven van 21 Mei 1872 aan den President der Tweede Staatscommissie tot onderzoek naar de plannen tot indijking van het Zuidelijk gedeelte der Zuiderzee te 's-Gravenhage, betreffende een nader ontwerp tot droogmaking van het Zuidelijk gedeelte der Zuiderzee*).
- Opgenomen in N°. 63 als bijlage XVI; blz. 180—181.
71. LEEUW, J. C. DE, (*Schrijven van 23 September 1872 aan de Staatscommissie ter beoordeeling van het project tot indijking van het Zuidelijk gedeelte der Zuiderzee, betreffende een reeds meermalen ter sprake geweest denkbeeld, „om de Zuiderzee door eenen zeedijk, loopende van de Noord-Hollandsche naar de Friesche kust af te sluiten”*).
- Opgenomen in N°. 63 als bijlage XVII; blz. 182—184.
72. ALEWIJN, Jhr. P. OPPERDOES, (*Eenige bemerkings betreffende de zoo gewichtige aangelegenheid der indijking en inpoldering van een gedeelte der Zuiderzee, in verband met de richting van den Noord-Hollandsch-Frieschen spoorweg tusschen Amsterdam en Leeuwarden*).
- Te Amsterdam, bij de Wed. G. Hulst van Keulen, 1873; 21 blz. met 2 kaarten.
73. (*Maatschap tot droogmaking van het Zuidelijk gedeelte der Zuiderzee*), (*Hoe staat het toch met de Droogmaking van het Zuidelijk gedeelte der Zuiderzee? Beknopte beantwoording dezer vraag, geput uit gedrukte officieele bescheiden*).
- Te 's-Gravenhage, bij Gebr. J. & H. van Langenhuyzen, 1874; 42 blz. met eene kaart.
74. *Ontwerp tot indijking van het Wieringermeer, opgemaakt door de Commissie (J. C. de Leeuw, voorzitter, K. Bree-*

baart, J. Breebaart Kzn., A. J. Kaan, S. F. Siewerts, D. Tool, J. L. T. Groneman, secretaris) *uit de Waterschappen tot verdere voorbereiding der indijking. Met twee kaarten en profillen der dijken. (15 Augustus 1874)*

Haarlem, Erven F. Bohn, 1874; 23 blz. met drie platen en eene bijlage blz. 25—31, zijnde een Proces-verbaal van een grond-onderzoek.

75. BOSKER, H., *Zuiderzee. Plan van het ontginnen en in kultuur brengen van de gronden in het droog te maken zuidelijk gedeelte.*

Afdruk uit het Bijblad van de Landbouwcourant 27 Mei 1875, N°. 13. Zwolle, W. E. J. Tjeenk Willink, 1875; 18 blz.

76. *Ontwerp van Wet betreffende wijziging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1875 (betreffende o. a. een nieuwe post van f 8.000.— voor kosten van boringen, peilingen, opmetingen, enz., in verband met een project van indijking en droogmaking van een gedeelte der Zuiderzee); 1. Koninklijke Boodschap, 10 Mei 1875; 2. Ontwerp van Wet; 3. Memorie van Toelichting, 20 April 1875; 4. Voorloopig Verslag der Commissie van Rapporteurs, 19 Mei 1875 met afzonderlijke Nota; 5. Memorie van Beantwoording; 6. Nota van Wijziging; 7. Verslag der Commissie van Rapporteurs.*

Handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, Zitting 1874—1875, Bijlagen, N°. 161; blz. 1—8.

77. (STIELTJES, T. J.), *De droogmaking der Zuiderzee.*

Eigen Haard, jg. I, 1875, N°. 20; blz. 174—176 en N°. 21; blz. 180—184, met een kaartje.

78. (SLOET TOT OLDHUIS, B. W. A. E.), *De droogmaking van de helft der Zuiderzee.*

Tijdschrift voor Staathuishoudkunde en Statistiek door Mr. B. W. A. E. Sloet tot Oldhuis, deel XXVIII (derde serie, deel IV), 1875, 7e stuk; blz. 409—432.

79. HUET, A., *Amsterdam een landstad? Bijdrage tot het onderzoek aangaande de droogmaking van het zuidelijk gedeelte der Zuiderzee.*

Te 's-Gravenhage bij Gebr. J. & H. van Langenhuyzen, 1875; 82 blz. met twee kaarten.

80. WENMAEKERS, JER., *Ontwerp tot het droogmaken der Zuiderzee en een gedeelte Vriesche Wadden. Algemeen overzicht en nadere verklaring van mijn voorloopig ontwerp, aangeboden aan de Nederlandsche Regeering den 30 Juni 1863 en herhaald den 25 Januari 1876.*

Gedrukt te Brussel bij J. Corné, Groenstraat 184; 24 blz. met eene kaart.

81. GEUNS, J. VAN; ZEEMAN, J. en PLACE T., *Rapport over den invloed van de droogmaking van het Zuidelijk*

Gedeelte der Zuiderzee op den gezondheidstoestand der aangrenzende gewesten (27 November 1875).

Verslagen en Mededeelingen der Kon. Akad. v. Wetenschappen, Afd. Natuurkunde, 2e Reeks, Deel X, 1876; blz. 129—151 met tabellen blz. 152—159 en 3 graph. voorstellingen.

82. ROZENBURG, Jhr. Mr. I. W. H. RUTGERS VAN, *De Zuiderzee*.
Het Vaderland van 19 Juli 1876.
83., *De Zuiderzee*.
Hoofdartikelen in het Nieuws van den Dag van Zondag 23 en Zondag 30 Juli 1876.
84. STIELTJES, T. J., *Indijkingen en droogmakingen, ook der Zuiderzee (October 1876)*.
De Gids, 1876, IV; blz. 289—353 met 2 kaartjes. Tevens gedeeltelijk opgenomen in N°. 89, onder bijlage VI; blz. 144—175.
85. BUMA, A., *Afsluiting en inpoldering der Zuiderzee. Met een kaartje*.
Het Nieuws van den Dag, Bijvoegsel Maandag 30 October 1876.
86. *Ontwerp van Wet betreffende de Bedijking en droogmaking van een gedeelte der Zuiderzee en het maken van een waterweg van Amsterdam naar de Waal; 1. Koninklijke Boodschap 18 April 1877; 2. Ontwerp van Wet; 3. Memorie van Toelichting met bijlagen A tot P*.
Handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, Zitting 1876—1877, Bijlagen N°. 174; blz. 1—35.
87. BEMMELEN, J. M. VAN, *(Verslag van mijn onderzoek van de monsters aarde bij de boringen in de Zuiderzee verzameld; 26 December 1875)*.
Opgenomen in N°. 86 als bijlage N; blz. 11—27.
88. Koninklijke Akademie van Wetenschappen, Afdeling Natuurkunde, Secretaris C. J. Matthes, *(Uitslag harer overwegingen ter zake van de mogelijke gevolgen van de droogmaking van een deel der Zuiderzee; 4 Maart 1876)*.
Opgenomen in N°. 86 als bijlage O; blz. 27—33.
89. Maatschap tot Droogmaking van het Zuidelijk gedeelte der Zuiderzee, *Open brief aan de leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal*.
Amsterdam, Gedrukt bij Van Bonga & Comp., 1877; 72 blz. met 7 bijlagen, blz. 75—183.
90., *Een belangrijk vraagstuk*.
Artikelenreeks voorkomende in de Amsterdamsche Courant van 6, 7, 8, 9, 10, 12 en 14 October 1874. Tevens opgenomen in N°. 89, onder bijlage I; blz. 75—99.
91. STIELTJES, T. J., *Technische Nota ter wederlegging van eenige cijfers en stellingen in het Verslag der Staatscommissie enz. voor de Zuiderzee, uitgebracht den 21 April 1873 (12—22 Januari 1874)*.
Opgenomen in N°. 89, onder bijlage II; blz. 100—115.

92. CALAND, P., *Memorie van 16 July 1874 aan Zijne Excellentie den Heer Minister van Binnenlandsche Zaken, betreffende: Droogmaking van het Zuidelijk deel der Zuiderzee.* 1877
Opgenomen in N°. 89 onder bijlage III; blz. 116—128.
93. STIELTJES, T. J., *Beantwoording van eenige punten, voorkomende in het Rapport van den Inspecteur P. Caland, van 16 July 1874, Algemeene dienst, N°. 3093, mij toegezonden door Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken den 19en September 1874, en reeds ter loops besproken in de zamenkomst aan het Ministerie van Binnenlandsche Zaken van den 25sten September daaropvolgende. (October 1874).*
Opgenomen in N°. 89, onder bijlage IV; blz. 129—135.
94. DONON, ARM. (President de Dépôts et de Comptes-courants), *(Brief van den 10en November 1876 aan de Leden van de Maatschap ter droogmaking van de Zuiderzee te Amsterdam).*
Vertaling opgenomen in N°. 89, onder bijlage V; blz. 136—143.
95. STIELTJES, T. J., *Vlugtige bemerkingsen over de nieuw voorgestelde richting van den afsluitdijk (20 Augustus 1877).*
Opgenomen in N°. 89, onder bijlage VII; blz. 176—183.
96. DIGGELEN, Mr. P. J. G. VAN (Lid van de Arrondissementsrechtbank en van den Gemeenteraad te Zwolle), *Beschouwingen naar aanleiding van het Wetsontwerp tot bedijking en droogmaking van het Zuidelijk gedeelte van de Zuiderzee.*
Zwolle, W. E. J. Tjeenk Willink, 1877; 39 blz.
97. *Memorie van Toelichting, bevattende eene nadere omschrijving van het ontwerp tot indijking van het Wieringermeer. Opgemaakt door de Commissie (J. C. de Leeuw, K. Breebaart, J. Breebaart Kzn., A. J. Kaan, D. Tool, S. F. Sieuwerts, J. L. T. Groneman) uit de Waterschappen, tot verdere voorbereiding dier indijking, en behoorende bij het rekwest, ingediend aan Z.M. den Koning, in dato 3 October 1877, tot het bekomen van concessie tot indijking en droogmaking van genoemde watervlakte, ter grootte van 20.000 H.A.*
Amsterdam, Loman, Kirbergen & Van Kesteren, 1877; 19 blz. met bijlagen A—F; blz. 21—64.
98. CONRAD, J. F. W. (Hoofdingenieur van den Waterstaat in Noord-Holland), *Rapport van 3 Mei 1875, Waterstaat N°. 697, D 27, aan den Heer Voorzitter van Gedeputeerde Staten in de Provincie Noord-Holland, betreffende de indijking van het Wieringermeer.*
Opgenomen in N°. 97, onder bijlage D; blz. 34—54.

1877

- 1877 99. HUET, A., *Voordracht over de meest voordeelige stoombemaling bij de droogmaking der Zuiderzee (October 1877)*.
 Tijdschrift K. I. v. Ingenieurs, Notulen 1877—1878, bijlage 7; blz. 38—53 met 4 platen, discussie blz. 27—28. Afzonderlijk als overdruk verschenen te 's-Gravenhage bij Gebr. J. & H. van Langenhuyzen, 1878; 70 blz. met 4 platen.
100. FIJNJE VAN SALVERDA, H. F., *Bemerkingen ten aanzien van de voordracht van den Heer A. Huët over de meest voordeelige stoombemaling bij de droogmaking der Zuiderzee. (11 Februari 1878)*.
 Tijdschrift K. I. v. Ingenieurs, Notulen 1877—1878, bijlage 25; blz. 134—138 met eene teekening in den text.
101. BOSSCHA, H. C., *Beschouwingen naar aanleiding van de voordracht van A. Huët over de voordeeligste stoombemaling van de Zuiderzee (11 Februari 1878)*.
 Tijdschrift K. I. v. Ingenieurs, Notulen 1877—1878, bijlage 26; blz. 138—140.
102. AMERSFOORT, Mr. J. P., *Voordracht over Opmerkingen over het (in 1877) ingetrokken Wetsontwerp tot droogmaking van het Zuidelijk gedeelte der Zuiderzee; de meerdere uitbreiding daarvan door sommigen gewenscht en de toepassing van stoom op het molbord, een middel van aardverplaatsing dat bij de droogmaking kan worden gebruikt. (13 Februari 1878)*.
 Tijdschrift K. I. v. Ingenieurs, Notulen 1877—1878, bijlage 14; blz. 79—83 met 1 plaat en discussie blz. 66—67.
103. BADON GHIJBEN, W., *De droogmaking der Zuiderzee (24 Maart 1878)*.
 Militaire Spectator, 1878; blz. 321—336.
104., *Over het Verslag van Commissarissen der Maatschappij tot Landaanwinning op de Friesche Wadden, over het jaar 1877, uitgebracht in de Algemeene Vergadering van aandeelhouders te Amsterdam, den 13 April 1878*.
 De Economist, 1878; blz. 580—584.
105. (BEEKMAN, A. A.), *Een bezoek aan de Friesche Wadden*.
 Eigen Haard, jg. IV, 1878, N°. 48; blz. 454—460 met drie kaartjes.
106. LEEUW, J. C. DE (Dijkgraaf van den Anna-Paulownapolder), *De ontworpen Wieringermeerpolder*.
 Eigen Haard, jg. V, 1879; blz. 304—306 met een kaartje.
107. *Verslag der Staats-Commissie (G. de Vries, Azn., Voorzitter, H. H. A. Sluis, J. D. van Hasselt, H. Rose, J. van der Toorn, L. A. Reuvens, H. J. Hulst, K. van Rijn, W. U. de Jong, J. A. van Oosten en W. H. Hubrecht Secretaris) benoemd bij Koninklijk besluit van 21 April 1878, N°. 10 tot het instellen van een onderzoek omtrent de Verbetering van het Zwolsche Diep. (31 Augustus 1879)*.
 's-Gravenhage, 1879. Gedrukt ter Algemeene Landsdrukkerij; 57

1879

blz. met 28 bijlagen, blz. 58—188, waaronder verschillende kaarten en teekeningen. (Hoofdstuk V § 36: „Indijking van het Zwolsche Diep“; blz. 38—47 met Bijlage 25: „Schetsontwerp voor indijking van een gedeelte der Zuiderzee tusschen Schokland en de Overijsselsche kust).

108. HUET, A., *Voordracht over de droogmaking van de Zuiderzee door achtereenvolgende inpolderingen. (13 April 1880).*

Tijdschrift K. I. v. Ingenieurs, Notulen 1879—1880; blz. 111—121, met twee platen en bijlagen 35 en 42, blz. 128—132 en blz. 151.

109. HUET, A. (civiel-ingenieur), *Amsterdam een zeestad. Een studie over de verbinding van Amsterdam met den Boven-Rijn en de Droogmaking der Zuiderzee (Juni 1880).*

Rotterdam, J. W. Leenhoff en Zoon, 1880; 68 blz. met 4 bijlagen, blz. 69—83 en 4 kaarten.

110. BEMMELEN, Dr. J. M. VAN, *Verslag omtrent het landbouwscheikundig onderzoek van den bodem van het Wieringermeer, uitgebracht aan de Commissie uit de Waterschappen ter voorbereiding van de indijking (Juli 1880).*

Leiden, E. J. Brill, 1880; 27 blz.

111. BERKHOUT, TEDING VAN, *De landaanwinning op de Friesche Wadden in haar verband met eene afsluiting van het Amelander gat. (November 1882).*

12 blz. met aanteekening, blz. 13—16.

112. WENMAEKERS, JER., *Nationale tentoonstelling der Nederlandsche goudmijn of de nieuwe Provincie Zuiderzee. (25 April 1883).*

Amsterdam; 11 blz. met een kaartje.

113. LINSE, H., *Memorie van toelichting tot het gewijzigd Ontwerp ter indijking en droogmaking van het Hoornsche Hop en de Goudzee. (Mei 1883). (Bij schrijven van 15 Juni 1883 ingezonden aan Z. E. den Heer Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid).*

16 blz. met eene kaart.

114. *Voorstel van Wet van den Heer Buma tot het instellen van een onderzoek betrekkelijk de afsluiting en het droogleggen der Zuiderzee. 1. Geleidende brief 1 December 1882; 2. Voorstel van wet; 3. Memorie van Toelichting; 4. Nota van verbeteringen; 6. Voorloopig Verslag 16 Mei 1883.*

Handelingen van de 2e Kamer der Staten-Generaal, Zitting 1882—1883, Bijlagen N°. 121; blz. 1—6.

115. BUMA, A. (Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal), *Beschouwing over de afsluiting en het droogleggen der Zuiderzee.*

Sneck, H. Pyttersen Tzn., 1883; 22 blz. met kaartje.

- 1883 116. WELCKER, J. W., *Voordracht over een vergelijkend overzicht van de voornaamste ontwerpen, welke achtereenvolgens voor de droogmaking van de Zuiderzee zijn opgemaakt. (16 Augustus 1883).*
Tijdschrift van het K. I. v. Ingenieurs, Notulen 1883—1884; blz. 3—15 met twee platen met discussie (2e Oct. 1883) blz. 36—47.
117. LINSE, H., *Voordracht over de indijking en droogmaking van het Hoornsche Hop en de Goudzee (13 November 1883).*
Tijdschrift K. I. v. Ingenieurs, Notulen 1883—1884; blz. 68—72 met eene plaat, met discussie blz. 72—74.
118. WAAL, P. DE (Waterbouwkundige), *De Zuiderzee. Beschouwing over eene droogmaking en voordeelen daaruit voortvloeiende.*
Amsterdam, 1883, A. de Waal Mzn.; 21 blz. met eene kaart.
119. *Motie van Orde van den Heer Buma betreffende de droogmaking van de Zuiderzee en de Lauwerzee (1 April 1884).*
Handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, Zitting 1883—1884; blz. 1219—1221.
120. BENSO, George Camillo, *De drooglegging der Zuiderzee. Verwerping of uitvoering van het Plan. (Een beroep op de Nederlandsche Natie) (5 Mei 1884).*
Amsterdam, F. W. Schneyder, 1884; 26 blz.
121. *Ontwerp van Wet betreffende Bekrachtiging eener overeenkomst met de Maatschappij tot Landaanwinning op de Friesche Wadden, enz. 1. Koninklijke Boodschap, 21 Juli 1884; 2. Ontwerp van Wet; 3. Memorie van Toelichting.*
Handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, Zitting 1883—1884, Bijlagen N°. 246; blz. 1—7.
122. *Ontwerp van Wet betreffende Bekrachtiging eener met de Maatschappij tot Landaanwinning op de Friesche Wadden gesloten overeenkomst, enz. 1. Koninklijke Boodschap, 17 November 1884; 2. Memorie van Toelichting; 3. Voorloopig Verslag, 24 Februari 1885.*
Handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, Zitting 1884—1885, Bijlagen N°. 11; blz. 1—3.
123., *Schrijven van 21 November 1884 van het Bestuur der Maatschappij tot Landaanwinning op de Friesche Wadden aan Heeren Aandeelhouders der Maatschappij, betreffende 1°. het Wetsontwerp tot bekrachtiging der tusschen den Staat en de Maatschappij gesloten overeenkomst tot overneming van den Staat van het door de Maatschappij aangevangen werk, en 2°. de Memorie ter zake aan de beide Kamers der Staten-Generaal aangeboden).*
11 blz.

1884

124. B(OEYE, M. J. SCHUURBEQUE), *Eenige opmerkingen betreffende de afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee.* Zwolle, de erven J. J. Tijl, 1885; 15 blz. met een kaartje. 1885
125. NEYT, P. J., *De afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee.*
(Overgedrukt uit de Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant); Zwolle, de erven J. J. Tijl, 1885; 22 blz. met een kaartje.
126. F(ADDEGON), SENIOR & JUNIOR, P., *Herscheping van Nederland door de droogmaking der Zuiderzee als Staatsdomein.*
Kaapstad, gedrukt bij Braun, Michaelis & Co., 1885; 45 blz. met eene kaart.
127. BEEKMAN, A. A., *De afsluiting en droogmaking der Zuiderzee. (December 1885).*
Eigen Haard jg. XII, 1886, N°. 28; blz. 342—347. N°. 29; blz. 356—359, en N°. 30; blz. 366—371, met een kaartje.
128. NOLTHENIUS, R. TUTEIN, *De afsluiting der geheele Zuiderzee en de stuksgewijze drooglegging harer vruchtbare gedeelten.*
De Ingenieur, jg. 1, Jan. 1886, N°. 1; blz. 4—5.
129. BOEYE, M. J. SCHUURBEQUE, *Enkhuizen of Medemblik?*
De Ingenieur, jg. 1, 14 Aug. 1886, N°. 33; blz. 365—366.
130. HUET, A., *Medemblik of Amsterdam.*
De Ingenieur, jg. 1, 28 Aug. 1886, N°. 35; blz. 381.
131. HUET, A., *Landaanwinning in de Zuiderzee (October 1886).*
Eigen Haard, jg. XII, 1886, N°. 46; blz. 568—571, met een kaartje.
132. SWETS Azn., J. (Oud-Directeur der Stadswaterwerken te Kampen), *De Zuiderzee en de Kamper-eilanden c. a. van voorheen en thans (1363—1882) met kaart en plaat, en eene bijdrage omtrent geheele of gedeeltelijke afsluiting der Zuiderzee, toegelicht door eene schetskaart.*
Te 's-Gravenhage bij Gebr. J. & H. van Langenhuyzen, 1886; II + 132 blz. met 3 platen.
133. *Ontwerp van Wet betreffende Bekrachtiging eener met de Maatschappij tot landaanwinning op de Friesche Wadden gesloten overeenkomst. 1. Koninklijke Boodschap 18 Januari 1887; 2. Ontwerp van Wet; 3. Memorie van Toelichting; 4. Voorloopig Verslag, 9 Maart 1887; 5. Memorie van Antwoord, 7 Mei 1887, met 2 bijlagen; 8. Verslag Commissie van Rapporteurs, 11 Mei 1887.*
Handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, Zitting 1886—1887, Bijlagen N°. 106; blz. 1—21. Beraadslaging en stemming, Zitting 1886—1887; blz. 1984.
134. VERMAES, S. J. (Hoofdingenieur van den Provinciaal Waterstaat), *Beschouwingen omtrent de aanslibbing op de* 1887

Friesche Wadden, ten gevolge van de aanhechting van Ameland aan den vasten wal (4 Februari 1887).

Opgenomen in N°. 133 als bijlage; blz. 18—19.

135. TOORN, J. VAN DER en LELY, C. (De Hoofd-Ingenieur van 's Rijks Waterstaat, Chef van het technisch onderzoek, en de Ingenieur der Zuiderzeevereeniging), *Nota N°. 1. Onderzoek omtrent de afsluiting van de Zuiderzee, de Wadden en de Lauwerzee (18 Februari 1887).*
12 blz. met schetskaart.
136. (OORDT, H. C. VAN DER HOUVEN VAN), *Eerste verslag over den toestand en de werkzaamheden der Zuiderzeevereeniging door haren secretaris aan de leden uitgebracht overeenkomstig art. 20 der Statuten en art. 4 van het Huishoudelijk Reglement (1887).*
14 blz. met 3 bijlagen, blz. 15—25.
137. KERCKHOFF, P. C. VAN, *Voordracht over de vorming van de zeegaten tusschen de Noordzeeeilanden in verband met de droogmaking van de Zuiderzee. (9 Juni 1887).*
Tijdschrift van het K. I. v. Ingenieurs, Notulen 1886—1887; blz. 113—119 met 2 platen en discussie blz. 119—123 met 1 plaat.
138. LEEMANS, W. F., *Voordracht over den afvoer van den IJssel en den Zuiderzeebodem in verband met het voorgestelde binnenmeer (13 September 1887).*
Tijdschrift van het K. I. v. Ingenieurs, Notulen 1887—1888; blz. 5—9 met 2 platen en discussie blz. 9—12.
139. WELCKER, J. W., *Voordracht over de afsluiting van het Eyerlandsche zeegat (13 September 1887).*
Tijdschrift van het K. I. v. Ingenieurs, Notulen 1887—1888; blz. 12—18 met 4 platen en discussie blz. 18—19.
140. TOORN, J. VAN DER, *Voordracht over den invloed van doorbraken langs den Boven-Rijn op de verhooging van het peil der afgesloten Zuiderzee (13 September 1887).*
Tijdschrift van het K. I. v. Ingenieurs, Notulen 1887—1888; blz. 19—21 met 2 platen en discussie blz. 21—22.
141. LELY, C., *Voordracht over den invloed van de opwaaing bij stormen op de verhooging van het peil der afgesloten Zuiderzee (13 September 1887).*
Tijdschrift van het K. I. v. Ingenieurs, Notulen 1887—1888; blz. 22—25 met 1 plaat en discussie blz. 25—26.
142. BEMMELEN, J. M. VAN, *De Droogmaking der Zuiderzee. Kort verslag van de voordracht, gehouden op het 30ste Nijverheidscongres te Purmerend.*
Tijdschrift, uitgegeven door de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Nijverheid, 4e Reeks, Dl. XI, 1887; blz. 325—346. Ook afzonderlijk als overdruk verschenen; 22 blz.
143. LELY, C. (Ingenieur, Chef van het technisch onderzoek der Zuiderzee-Vereeniging), *Nota N°. 2. Onderzoek*

omtrent de afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee, de Wadden en de Lauwerzee. De afsluiting Noord-Holland—Wieringen—Friesland en de droogmaking van het gedeelte der Zuiderzee binnen die afsluiting. A. De afsluiting. 1. De invloed der afsluiting op de waterkeering der provinciën langs de Zuiderzee (16 December 1887).

Gedrukt bij E. J. Brill te Leiden; 20 blz. met eene bijlage van 2 blz. en 9 platen.

144. SWETS Azn., J., *De Zuiderzeeplannen, bijdrage omtrent uitwatering en scheepvaartbelangen in het algemeen, en die langs de kust en havenplaatsen in het bijzonder, in verband met de ontworpen afsluitdijk en gedeeltelijke droogmaking binnen de lijn Wieringen—Friesland. Met schetskaartje (1887/1888).*
's-Gravenhage, Gebr. J. & H. van Langenhuyzen, 1888; 18 blz. met een kaartje.
145. STIELTJES, E. H., *De leening der Zuiderzeevereeniging.*
De Ingenieur, jg. 3, 24 Maart 1888, N°. 12; blz. 97—98.
146., *De afsluiting en droogmaking der Zuiderzee.*
Hoofdartikels I, II en III in de Nieuwe Rotterdamsche Courant van 8, 10 en 11 April 1888.
147. LOOS, THEOD. VAN DER (Hoofdonderwijzer met acte voor Landbouwkunde), *Buma-land en nog het een en ander (15 April 1888).*
Workum, Simon Brandenburgh, 1888; 40 blz.
148. LELY, C. (Ingenieur, Chef van het technisch-onderzoek der Zuiderzee-Vereeniging), *Nota N°. 3. Onderzoek omtrent de afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee, de Wadden en de Lauwerzee. De afsluiting Noord-Holland—Wieringen—Friesland en de droogmaking van het gedeelte der Zuiderzee binnen die afsluiting. A. De afsluiting. 2. De invloed der afsluiting op de waterloozing der provinciën langs de Zuiderzee (September 1888).*
Gedrukt bij E. J. Brill te Leiden; 24 blz. met 3 bijlagen van 19 blz. en 15 platen.
149. HUET, A. (civiel-ingenieur), *Het Nationale vraagstuk. De wedstrijd van Amsterdam en Antwerpen.*
A Egmond, Enkhuizen, 1888; 40 blz.
150. WAAL, P. DE (Oud-opzichter van 's Rijks Waterstaat), *De Zuiderzee. Verslag-ontwerp der drooglegging van het zuidelijk deel der Zuiderzee. (1888).*
Stoomdrukkerij, G. Alexandre, Amsterdam, Damstr. 28; 24 blz. met eene kaart.
151. LELY, C. (Ingenieur, Chef van het technisch onderzoek der Zuiderzee-Vereeniging), *Rapport betreffende de landaanwinning op de Friesche Wadden (December 1888).*
46 blz. met 1 kaart tusschen den text en 4 platen.

- 1889 152. BUUREN, P. A. VAN, *De plannen tot droogmaking der Zuiderzee.*
Tijdschrift K. N. A. G., Tweede Serie, Deel VI, 1889; blz. 194—226, met 3 platen.
153. GORTER, A., *Landaanwinning in Nederland.*
Vragen van den Dag, jg. IV, 1889; blz. 241—262 en blz. 821—836.
154. (OORDT, H. C. VAN DER HOUVEN VAN), *Tweede verslag (loopende van 1 Juli 1887—30 Juni 1889) over den toestand en de werkzaamheden der Zuiderzeevereeniging aan de leden uitgebracht door haren secretaris overeenkomstig art. 20 der Statuten en art. 4 van het Huishoudelijk Reglement (Juli 1889).*
18 blz. met 5 bijlagen blz. 19—35.
155. MAYER, A., *Verslag over het nader bodemonderzoek van de Friesche Wadden in den zomer van 1889 verricht.*
Leiden, E. J. Brill; 22 blz. met 1 kaart.
156. LELY, C. (ingenieur, Chef van het Technisch onderzoek der Zuiderzee-Vereeniging), *Nota N°. 4. Onderzoek omtrent de afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee, de Wadden en de Lauwerzee. De afsluiting Noord-Holland—Wieringen—Friesland en de droogmaking van het gedeelte der Zuiderzee binnen die afsluiting. A. de afsluiting. 3. De invloed der afsluiting op de waterverversching der provinciën langs de Zuiderzee. 4. De invloed der afsluiting op de scheepvaart der Zuiderzee. (December 1889).*
Gedrukt bij E. J. Brill te Leiden; 20 blz. met 4 platen.
157. HUET, A., *De stoombemaling der toekomstige Zuiderzee-Polders.*
Voordracht, gehouden in de vergadering op 8 Febr. 1890 van de Ned. Ver. van Werktuig- en Scheepsbouwkundigen. Jaarverslag 1889—1890, II; blz. 6—13.
158. HUET, A., *Mededeeling over bemaling van diepe zeepolders (ontwerp stoomgemaal voor de bemaling van het Hoornsche Hop en de Goudzee) (11 Febr. en 8 April 1890).*
Notulen Tijdschrift K. I. v. Ingenieurs 1889—1890; blz. 43—50 met 3 platen en discussie blz. 50—51 en blz. 81—84 met 1 plaat.
159. LINSE, H., *Landaanwinning in de Zuiderzee.*
De Ingenieur, jg. 5, 31 Mei 1890, N°. 22; blz. 191—192.
160. HUET, A., *Voordracht over stoombemaling van zeepolders door dubbelwerkende zuig- en perspompen (12 Juni 1890).*
Notulen Tijdschrift K. I. v. Ingenieurs 1889—1890; blz. 96—101 met 2 platen en discussie blz. 101—112 en voortgezette discussie in Notulen Tijdschrift K. I. v. Ingenieurs 1890—1891; blz. 42—50 met 2 platen.
161. LELY, C. (Ingenieur, chef van het Technisch onderzoek der Zuiderzee-Vereeniging), *Nota N°. 5. Onderzoek omtrent de afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee, de Wadden*

1890

en de Lauwerzee. De afsluiting Noord-Holland—Wieringen—Friesland en de droogmaking van het gedeelte der Zuiderzee binnen die afsluiting. A. De afsluiting. 5. De constructie en de kosten van den afsluitdijk, de sluizen en de bijkomende werken. 6. De voor- en nadeelen der afsluiting buiten verband met de droogmaking. (October 1890).

Gedrukt bij E. J. Brill te Leiden; 22 blz. met eene bijlage van 10 blz. en 3 platen.

162. HOEK, P. P. C., *De invloed der afsluiting en droogmaking op de Visscherij in de Zuiderzee (30 September 1890).*

Opgenomen in N°. 161, onder bijlage I; 10 blz. en in N°. 186, bijlage IV; 12 blz.

163. HUËT, A. (civiel-ingenieur), *Landaanwinning in de Zuiderzee.*

Amsterdam, Metzler & Basting, 1890; 45 blz. met een kaartje.

164. LELY, C. (Ingenieur, chef van het Technisch onderzoek der Zuiderzee-Vereeniging), *Nota N°. 6. Onderzoek omtrent de afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee, de Wadden en de Lauwerzee. Resultaten der terreinwerkzaamheden, verricht in 1889 en 1890. 1. Grondboringen; 2. Stroommetingen; 3. Diverse Metingen. (Maart 1891).*

Gedrukt bij E. J. Brill te Leiden; 16 blz. met 2 bijlagen van 30 blz. en 3 platen.

165. MAYER, Adolf (Directeur van het Proefstation, Wageningen), *Verslag over het door het Proefstation der Rijkslandbouwschool verrichte Landbouw-scheikundig onderzoek van de grondmonsters, gestoken in de Zuiderzee, Lauwerzee en de Wadden in 1889 en 1890 (Februari 1891).*

Opgenomen in N°. 164 als bijlage I; 12 blz.

166. LELY, C. (Ingenieur, chef van het Technisch onderzoek der Zuiderzeevereeniging), *Nota N°. 7. Onderzoek omtrent de afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee, de Wadden en de Lauwerzee. De afsluiting Noord-Holland—Wieringen—Friesland en de droogmaking van het gedeelte der Zuiderzee binnen die afsluiting. B. De droogmaking. 1. Geologische toestand en algemeen plan van indijking. 2. Schetsontwerp tot indijking en droogmaking (na de afsluiting) van het Wieringermeer. 3. Schetsontwerp tot indijking en droogmaking (na de afsluiting) van het Zuid-oostelijk gedeelte der Zuiderzee. 4. Schetsontwerp tot indijking en droogmaking (na de afsluiting) van het Zuid-westelijk gedeelte der Zuiderzee. 5. Schetsontwerp tot indijking en droogmaking (na de afsluiting) van het Noord-oostelijk gedeelte der Zuiderzee. 6. Tijd van uitvoering en kosten van het geheele ontwerp tot afsluiting der Zuiderzee*

over Wieringen met de indijkingen binnen die afsluiting (Juni 1891).

Gedrukt bij E. J. Brill te Leiden; 31 blz. met twee bijlagen, blz. 32—33 en 4 platen.

167. LELY, C. (Ingenieur, chef van het Technisch onderzoek der Zuiderzeevereeniging), *Nota N°. 8. Onderzoek omtrent de afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee, de Wadden en de Lauwerzee. Vergelijking van verschillende ontwerpen tot afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee. (Augustus 1891).*

Gedrukt bij E. J. Brill te Leiden; 18 blz. met 2 bijlagen van 23 blz. en 1 plaat.

168. (OORDT, H. C. VAN DER HOUVEN VAN), *Derde verslag (loopende van 1 Juli 1889—1 October 1891) over den toestand van de werkzaamheden der Zuiderzeevereeniging aan de leden uitgebracht door haren secretaris overeenkomstig art. 20 der Statuten juncto art. 4 van Het Huis-houdelijk Reglement (30 September 1891).*

13 blz. met 3 bijlagen, blz. 14—31.

169. (OORDT, H. C. VAN DER HOUVEN VAN), *Zuiderzee-Vereeniging. Oeconomische en finantieele beschouwingen van het Dagelijksch Bestuur medegedeeld op grond van artikel twee harer statuten en naar aanleiding der resultaten van het technisch onderzoek vervat in de acht, aan de leden toegezonden, nota's, benevens Inhoudsopgave, Bladwijzer en Alfabetisch Register, op die Nota's en op dit Rapport. De Commissie, die door het Dagelijksch Bestuur was uitgenoodigd in zake dezer beschouwingen te dienen van advies bestond uit diens medeleden: K. Breebaart, Mr. P. J. G. van Diggelen en H. C. van der Houven van Oordt, aan welken laatste de samenstelling van dit verslag werd opgedragen.*

Leiden, E. J. Brill, 1892; 64 + XV blz. met eene kaart.

170. TELDERS, J. M., *De afsluiting en droogmaking der Zuiderzee. Voordracht, gehouden in de Kiesvereeniging „Burgerplicht”, te Amsterdam.*

De Ingenieur, 7e jg., 9 April 1892, N°. 15; blz. 155—159.

171. *Zuiderzeevereeniging, De Zuiderzee. Hare afsluiting en drooglegging. Beschouwingen der Zuiderzeevereeniging, met groote kaart, benevens de Rede van Prof. J. M. Telders, daartoe door zijn Hooggel. welwillend afgestaan.*

Volksuitgave der Zuiderzee-Vereeniging. Leiden, E. J. Brill, 1892; 64 blz. met eene kaart.

172. COOMANS, Ch. C., *De grondboringen der Zuiderzee-vereeniging.*

De Ingenieur, 7e jg., 23 Juli 1892, N°. 30; blz. 309—312.